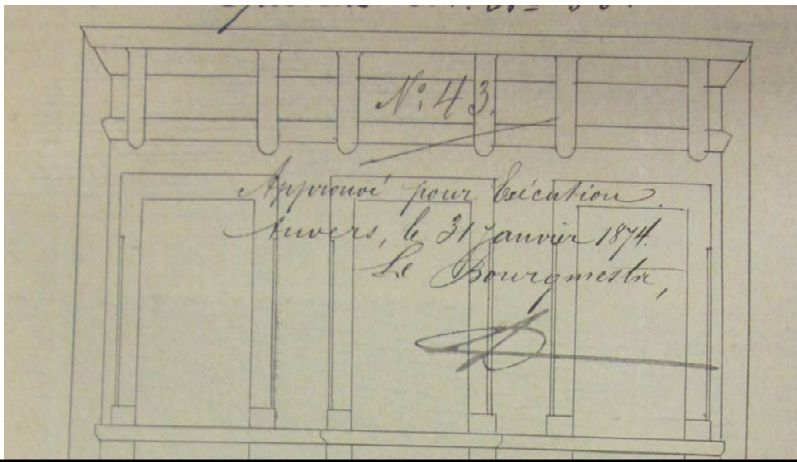
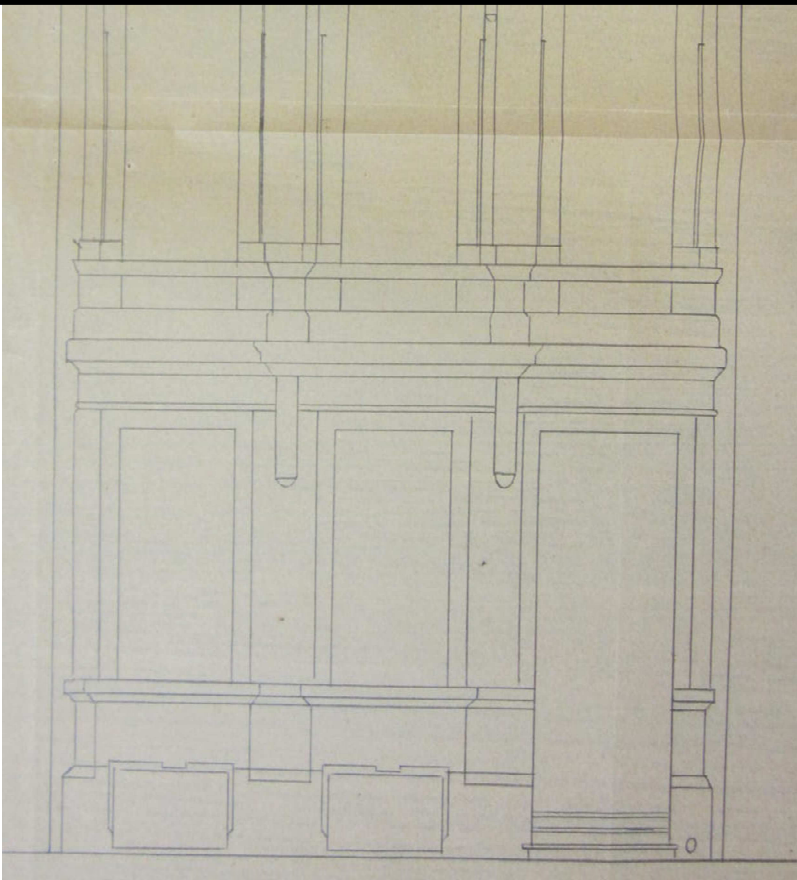




2016

CHE-rapport Quellinstraat 24



GODEFROID VAN HALLE
ARCHITECTE,
ANVERS.

Koen Van Overvelt

31-10-2016

Inhoud

1. Inleiding – de vergeten dromen van Theodoor van Bever	3
2. Beschrijving	5
2.1. Stedenbouwkundige situering van het onderzochte perceel	5
2.1.1 Korte historische schets van de stedenbouwkundige context.....	5
2.1.2. De Quellinstraat: stedenbouwkundig karakter en bouwkundig erfgoed	15
2.2. Actuele toestand van het pand	17
2.2.1. Exterieur	17
2.2.2. Interieur	19
Kelder	19
Begane grond	20
Eerste verdieping.....	22
Tweede verdieping	23
Zolder.....	24
3. Historiek	25
3.1. 1874-1878: Van lot 55 naar een visitekaartje voor Van Halle	25
3.2. 1878-1962: Van woning naar winkel.....	29
3.3. Na 1962: vergane glorie?	38
4. Voorlopige conclusies en richtlijnen voor renovatie	39
4.1. Conclusies bouwhistorisch vooronderzoek.....	39
4.2. Waardebepaling en richtlijnen voor conservatie.....	41
4.3. Prioriteiten voor verder onderzoek	43
5. Archivalische bronnen	44
6. Digitale bronnen	45
7. Bibliografie	47

Noten.....	48
------------	----

1. Inleiding – de vergeten dromen van Theodoor van Bever

Het meest flatterende adjectief waarmee het straatbeeld van de Quellinstraat aan het begin van de éérentwintigste eeuw kan worden omschreven is “heterogeen”. De straat is een brede verkeersader die voor een deel de mobiliteitsdruk van de nabijgelegen leien moet opvangen. Het oorspronkelijke laat 19^{de} -eeuwse concept kwam vooral in de tweede helft van de twintigste eeuw zwaar onder druk te staan en ook recent nog werden enkele van de oudste panden vervangen door meer grootschalige nieuwbouwprojecten. Tragisch genoeg blijken zelfs de zeldzame kwaliteitsvolle panden die vanaf het interbellum de neoclassicistische burger- en herenhuizen vervingen niet immuun voor de bouwwoede van de promotoren. Zo verdween enkele jaren geleden nog *Winkel Claus*, een modernistisch ontwerp van Huib Hoste uit 1938, onder de sloophamer. Deze naoorlogse evolutie naar schaalvergroting bleef uiteraard niet beperkt tot deze straat. Ook in heel wat andere delen van de zogenaamde 19^{de} -eeuwse gordel werden de stedenbouwkundige voorschriften gewijzigd zodat de bouwhoogte vaak meer dan verdubbelde en er behalve het stratenplan weinig bewaard bleef van het stedenbouwkundige project dat de grondslag vormde voor deze straten. In de literatuur wordt regelmatig gerefereerd naar de Zuidwijk en Zurenborg als relatief goed geconserveerde voorbeelden van meer uitgekende urbanistische projecten. En passant wordt daarbij vermeld dat andere stadsdelen tussen de leien en de Brialmontversterking als speelterrein fungeerden voor projectontwikkelaars of speculanten en bijgevolg minder relevant zijn voor wie op zoek is naar materiële getuigen van 19^{de} -eeuwse stadsplanning. Deze aanname verdient nuancering en gaat voorbij aan het solide ontwerp dat stadsingenieur Theodoor van Bever uittekende voor de vrijgekomen zone ter hoogte van de 16^{de} -eeuwse wallen. Regelmatige bouwblokken, private woningen, openbare gebouwen zoals een theater en een rechtbank, pleinen, een heus stadspark en boulevards naar Parijs model: niets van dit alles ontbrak in het plan dat van Bever in 1865 indiende. Het enige verschil met de eerder vermelde wijken Zuid en Zurenborg was de bewaringstoestand van dit stadsdeel op het einde van de 20^{ste} eeuw, toen de geëvolueerde visies binnen monumentenzorg en urbanisme de verguisde 19^{de} eeuw herontdekten. Want al vanaf het interbellum leidden de toename van het autoverkeer en nieuwe opvattingen rond wooncomfort tot een metamorfose van deze leiengordel. De wandelboulevards

transformeerden tot stedelijke snelwegen en modernistische appartementen- en kantoorcomplexen van wisselende kwaliteit vervingen de oorspronkelijke bebouwing. Letterlijke hoogtepunten van deze kaalslag waren zonder twijfel de bouw van het *Theaterbuilding* (1973) op de plaats van de vroegere Vlaamse Schouwburg en de *Antwerp Tower* (1974) op de terreinen van het *Grand Hôtel Weber*. Maar de aanhoudende druk op de schaarse relictten uit de Belle époque heeft de laatste jaren geleid tot een toegenomen interesse vanuit de erfgoedsector voor onder meer de wijk tussen het Centraal Station en de Frankrijklei, met een recente herinventarisatie van het bouwhistorisch patrimonium in deze buurt tot gevolg (2013).

En bij de laatste getuigen van de zuiver Haussmanniaanse situatie zoals die hier tussen grofweg 1875 en 1925 bestond, hoort het eveneens in de inventaris opgenomen pand met huisnummer 24 in de Quellinstraat. Het is dan ook niet in de eerste plaats de bijna stereotiepe ruimte-indeling of neoclassicistische binnen- en buitenafwerking die de waarde van dit gebouw bepalen. De betekenis van dit pand komt voort uit de wetenschap dat deze architectenwoning onlosmakelijk verbonden is met één van de meest uitgewerkte en doordachte stedenbouwkundige projecten die Antwerpen in de 19^{de} eeuw mee vorm hebben gegeven en die nog steeds een structurerende factor vormt voor de hedendaagse stad.

2. Beschrijving

2.1. Stedenbouwkundige situering van het onderzochte perceel

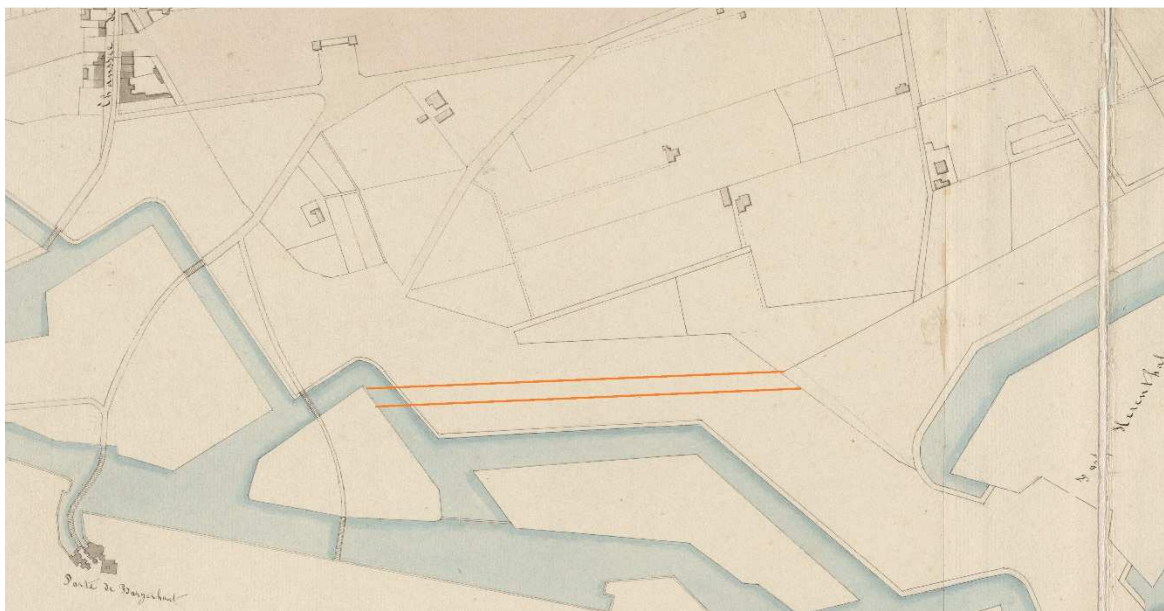


Afbeelding 1. Het perceel Quellinstraat 24 in 2018 Antwerpen, op deze kadastrale kaart aangeduid in oranje, heeft als huidige kadastrale referentie H1212x². (<http://ccff02.minfin.fgov.be>)

2.1.1 Korte historische schets van de stedenbouwkundige contextⁱ

De geschiedenis van de Quellinstraat grijpt niet al te ver terug in het verleden: de straat werd samen met de aansluitende straten en pleinen nauwelijks anderhalve eeuw geleden geïntegreerd in de stedelijke morfologie. Eeuwenlang had Antwerpen zich ontwikkeld binnen het keurslijf van verschillende omwallingen, die telkens een groter gebied ommuurden. De zogenaamde Spaanse omwalling, die tussen 1542 en 1555 werd voltooid, zou tot diep in de 19^{de} eeuw de laatste uitbreiding van de stad begrenzen. Wanneer de religieuze spanningen tussen katholieken en protestanten in de jaren zestig van de 16^{de} eeuw een kookpunt bereiken, breekt in de Nederlanden een opstand los tegen de intolerante politiek van de katholieke koning Filips II. Door de succesvolle militaire campagne van de Spaanse bevelhebber Alexander Farnese komt Antwerpen vanaf 1585 terug in katholieke handen, maar de herovering van de stad zorgde wel voor een

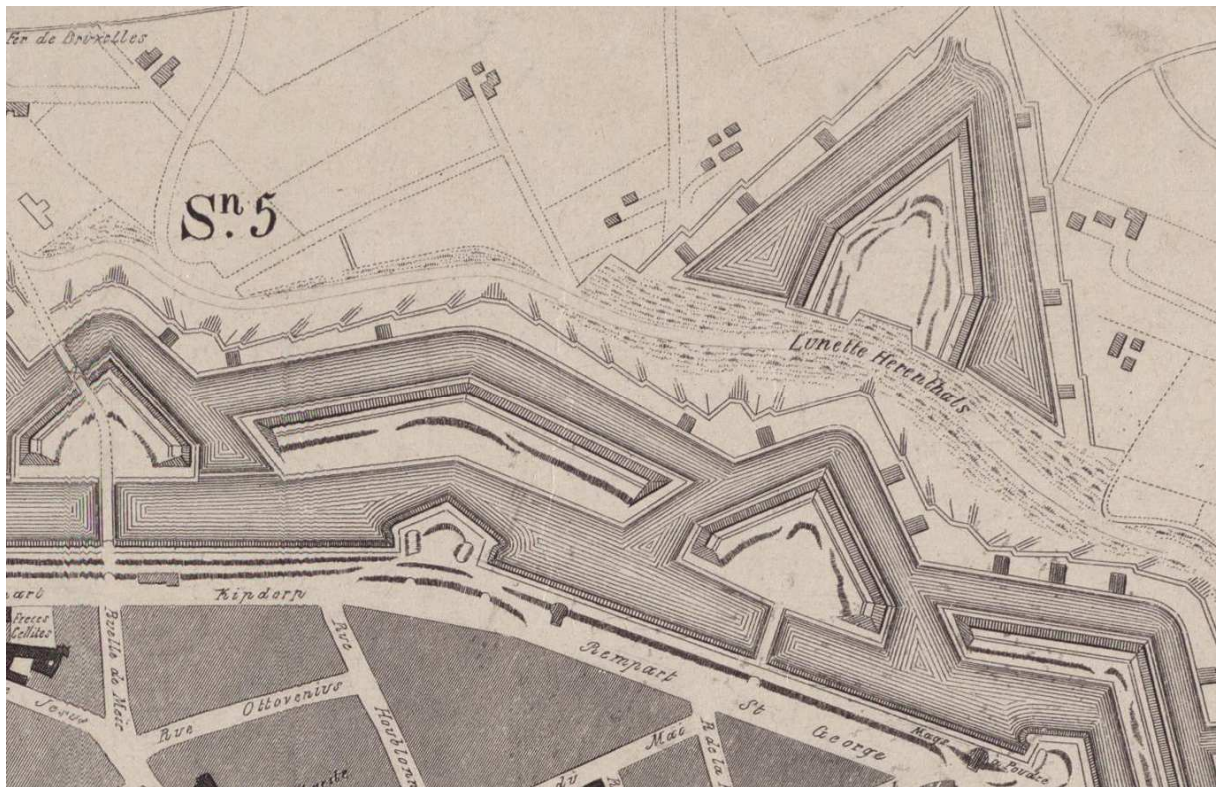
exodus van protestantse handelaren en een de facto sluiting van de Schelde voor de internationale scheepvaart. De economische en culturele terugslag die Antwerpen vervolgens in de 17^{de} en vooral in de 18^{de} eeuw te verduren kreeg, fnuikte de behoefte aan een verdere vergroting van de stedelijke oppervlakte. Militaire erfdiensbaarheden verhinderden na 1555 sowieso de oprichting van gebouwen, het planten van bomen of het graven van grachten binnen een afstand van 2500 Antwerpse voet (omgerekend zo'n 717 meter) vanaf de wallen.ⁱⁱ Alvast tot de komst van de Franse revolutionairen in 1794 deemstert Antwerpen verder weg: de stad evolueert van een kosmopolitische metropool tot een ingedommeld provinciestedje. Wanneer enkele maanden na de inlijving van de Zuidelijke Nederlanden bij de Franse Republiek de Schelde terug wordt heropend voor maritieme handel kan de stad eindelijk aan een economische en demografische remonte beginnen. Ook na de tijdelijke hereniging met Nederland (1815-1830) en de Belgische onafhankelijkheid (1830) bleef de groei zich verderzetten en de beschikbare ruimte binnen de oude ommuring kwam vanaf 1840 steeds meer onder druk te staan (afb. 2).



Afbeelding 2. Detail van een anonieme militaire plattegrond uit ca. 1830 met de 16de -eeuwse omwalling en latere toevoegingen, zoals de lunet van Herentals links. Het tracé van de latere Quellinstraat is aangeduid in oranje. (SAA 12 # 8883)

Een gevolg was dat er alsmaar meer woningen verschenen binnen de militaire verdedigingslijn buiten de wallen, een bufferzone die in de negentiende eeuw verder was vergroot tot een straal van 585 m vanaf de stadsvest.ⁱⁱⁱ

Ondertussen was ook duidelijk geworden dat de Spaanse omwalling, die nog in het eerste kwart van de 19^{de} eeuw was gemoderniseerd en uitgebreid met onder meer de lunet van Herentals, niet langer opgewassen zou zijn tegen de nieuwste militaire technologie.



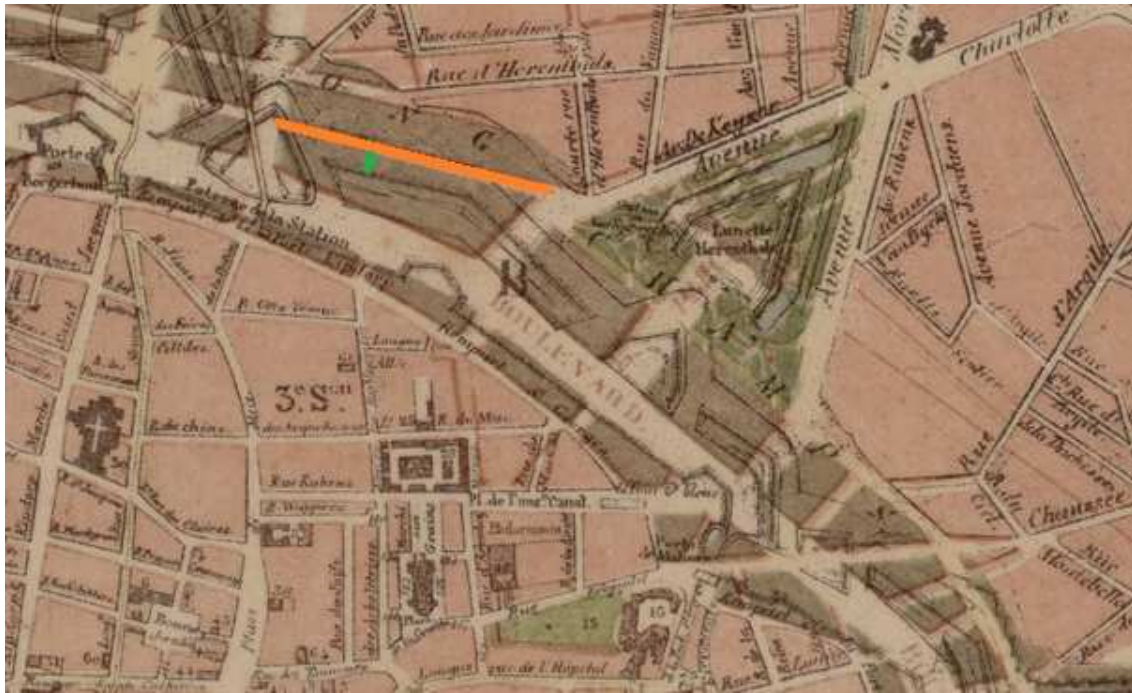
Verschillende plannen zagen het licht, maar uiteindelijk zou de bouw van een nieuwe, grotere stadsomwalling een uitkomst bieden. Onder de dreiging van Franse annexatieplannen had de Belgische overheid Antwerpen uitgekozen als *réduit national*, wat impliceerde dat de defensie van het land volledig door Antwerpen zou worden opgevangen. Ter vervanging van de 16^{de}-eeuwse omwalling werd vanaf 1859 de zogenaamde Brialmontversterking gebouwd, een nieuwe hoofdwal die op twee kilometer van de Spaanse vesten grote delen van Borgerhout en Berchem, samen met nagenoeg het hele Antwerpse

grondgebied zou insluiten. Het bestaande stedelijke grondgebied werd op die manier in één klap zeven keer groter, terwijl de oude bastions en poorten hun militaire functies verloren.

Al snel groeide een consensus bij zowel het bestuur als de bevolking dat de oude omwalling gesloopt moest worden en na de overdracht van de militaire gronden in 1864, kon de herinrichting van deze stadsuitbreidingszone van start gaan. Vanaf 1864 werden de Spaanse vesten en de latere bastions zonder omhaal genivelleerd en in 1865 werd het plan aanvaard dat stadsingenieur Theodoor van Bever (1821-1875) een jaar eerder had ingediend voor de aanleg van de vrijgekomen gronden. Over het algemeen vertoonde het stratenplan van de nieuwbakken stadswijken binnen de Brialmontversterking geen structurele aanleg.

Grootgrondbezitters en speculanten verkavelden naar hartenlust en speelden zo in op de stijgende vraag naar nieuwe woningen. Dossiers die werden ingediend voor meerdere huizen en zelfs volledige straatwanden waren legio. Bekende uitzonderingen op deze ondoordachte stadsontwikkeling waren de nieuwe Zuidwijk (vanaf 1874) op de gronden van de gesloopte Spaanse citadel en de wijk Zurenborg (vanaf 1882) op de grens tussen Berchem en Antwerpen. Ten onrechte werd het urbanistische project dat van Bever had uitgetekend voor de voormalige militaire zone lange tijd onderbelicht, ongetwijfeld omdat het oorspronkelijke concept allesbehalve ongeschonden uit de twintigste eeuw kwam. Van Bever liet de bestaande straten en gebouwen van de zogenaamde vijfde wijk¹ weliswaar ongemoeid, maar werd voor het overige duidelijk geïnspireerd door buitenlandse voorbeelden zoals de Weense Ringstraße die vanaf 1857 werd aangelegd op het tracé van de neergehaalde middeleeuwse stadsmuur en de transformatie van Parijs die prefect Haussmann vanaf 1853 realiseerde.

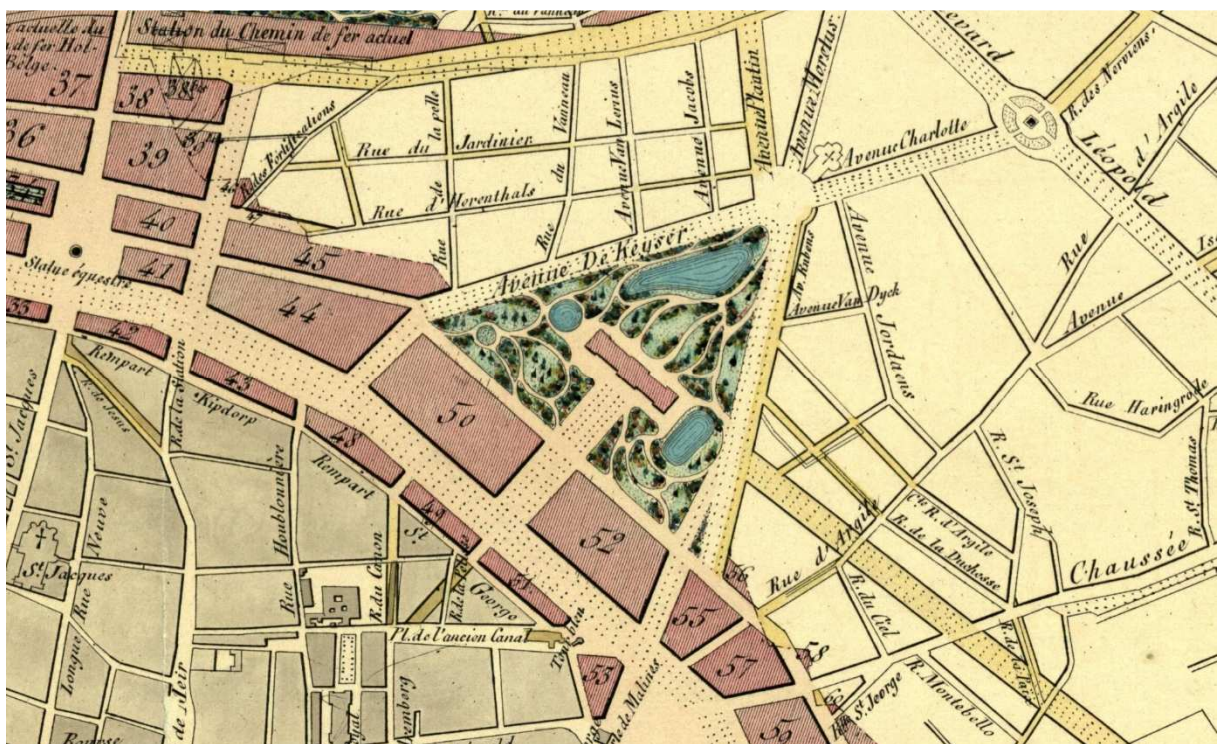
¹ Met de vijfde wijk worden de bewoningskernen bedoeld die buiten de wallen lagen maar onder stedelijke jurisdictie vielen.



Afbeelding 4. Detail uit de stadsplattegrond van Jean Baptiste Van de Kerckhove uit 1868. Zowel de nieuwe boulevards en bouwblokken uit het plan van van Bever als de gesloopte omwalling uit 1542-1555 zijn zichtbaar. De Quellinstraat is aangeduid in oranje, het perceel nummer 24 in groen. (SAA 12 # 4197)

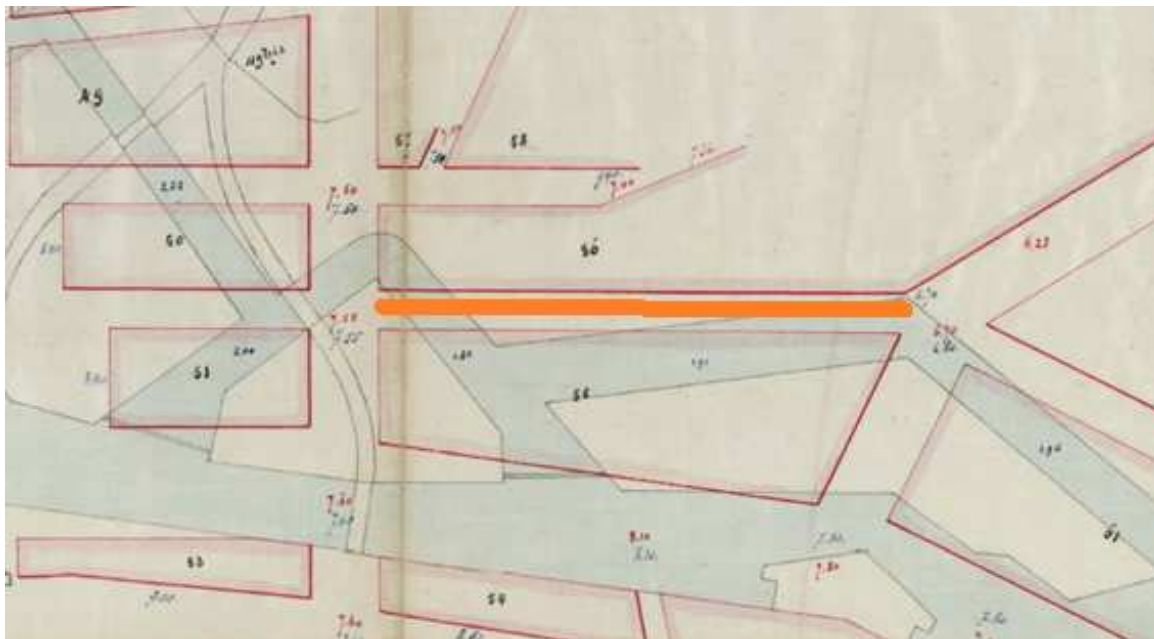
Op het tracé van de gesloopte omwalling plande van Bever een sikkelvormige verkeersas in de vorm van 60 meter brede en aan elkaar gekoppelde lanen, de zogenaamde leien. Aan weerszijden van deze boulevards ontwierp hij rechthoekige bouwblokken, waar op brede kavels ruime burger- en herenhuizen konden worden opgericht. Het belangrijkste openbare plein in dit ontwerp was zonder twijfel de Victorieplaats, de huidige Franklin Rooseveltplaats, ter hoogte van de Kipdorpbrug. Daarnaast was het van meet af aan de bedoeling dat, naar Weens voorbeeld, een aantal monumentale openbare gebouwen op regelmatige afstand zouden worden ingeplant als prestigieuze oriëntatiepunten langs de lanen. Onder meer de Vlaamse Schouwburg (1869-1874), het Justitiepaleis (1877), het O.-L.-Vrouwecollege (1877-1881), de Nationale Bank (1879) en het Koninklijk Atheneum (1884) droegen bij aan het aanzien van de nieuwe boulevards. Op het perceel aan de Frankrijklei waar in 1907 de Vlaamse Opera werd ingehuldigd, stonden tussen 1892 en 1904 dan weer de *Halles Centrales*, een overdekte markthal zoals er in de tweede helft van de 19^{de} eeuw overal in Europa werden gebouwd. Daarnaast werden ook meer prozaïsche nutsgebouwen zoals politiekantoren en pakhuizen opgericht. Het ontwerpplan voorzag tenslotte ook in een compensatie voor het verdwijnen van de zogenaamde *Promenade de Longchamps*.

Al in 1845 werd namelijk op het talud van de Spaanse omwallingen ter hoogte van de lunet van Herentals een wandelpad aangelegd (afb.3). Over een afstand van bijna anderhalve kilometer, bood een slingerende parkweg tot 1864 een vrije uitkijk op het tot dan toe nog schaars bebouwde buitengebied. Van Bever behoudt min of meer de locatie van de *Promenade* en de Duitse tuinarchitect Edward Keilig zal tussen 1867 en 1869 de lunet van Herentals transformeren tot het Stadspark.^{iv} Kortom, het ontwerp van van Bever voorzag in een evenwichtige mix van nagenoeg alle stedelijke functies (afb. 4 en 5). Bovendien werd het project op enkele details na grotendeels gerealiseerd. Zo werd het geplande Museum voor Schone Kunsten uiteindelijk niet in het Stadspark gebouwd, maar wel vanaf 1884 in de Zuidwijk. Van Bever wilde aanvankelijk ook een nieuw treinstation op de plaats waar later het Koninklijk Atheneum zou worden gebouwd, maar ook dit voorstel kwam niet verder dan de tekeningtafel.



Afbeelding 5. Detail uit het project (1864) van stadsingenieur Theodoor van Bever voor de vrijgekomen militaire gronden. Het project werd grotendeels gerealiseerd, op enkele details na. Zo verscheen het geplande museum niet in het Stadspark, maar wel in de Zuidwijk en kwam er uiteindelijk geen station op de plaats waar later het Koninklijk Atheneum zou worden gebouwd. (SAA 12 #3460)

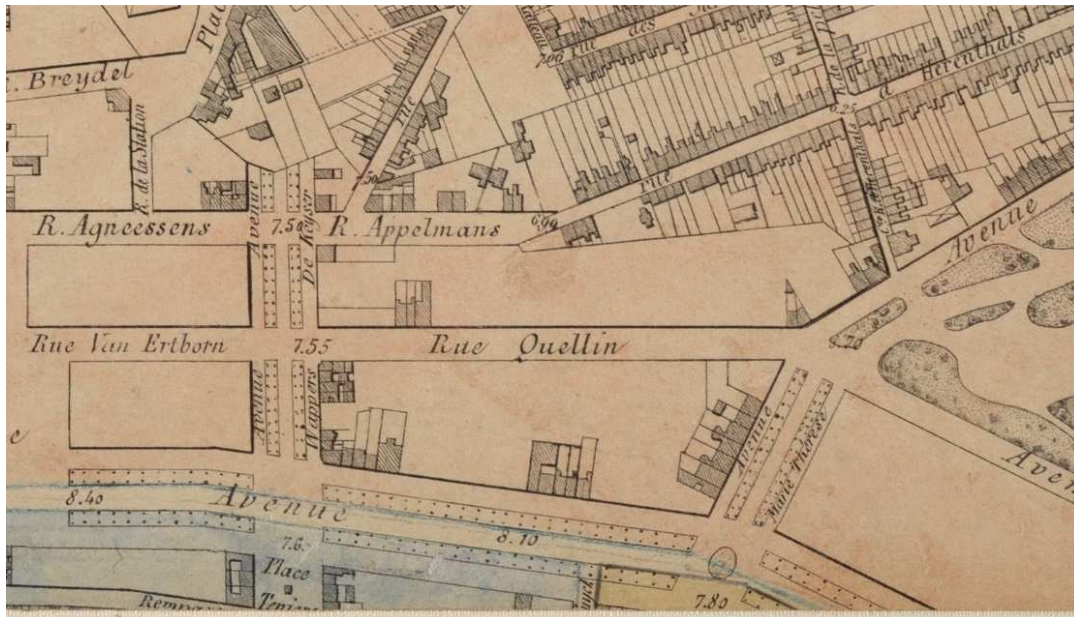
De uitvoering van deze stadsuitbreiding werd gedeeltelijk uitbesteed, onder meer door de verkoop van 65 hectaren van de gronden aan de *Société Immobilière d'Anvers* en vanaf 1868 startten de werken (afb. 6). Het stadsbestuur keurde de namen voor de nieuwe lanen, straten en pleinen goed in 1868-69 en rond 1870 waren in het gebied tussen de leien en de nieuwe omwalling al meer dan honderd straten en pleinen (her)aangelegd. In de daaropvolgende jaren werden nieuwe kavels stelselmatig opgevuld met private woningen en de al vermelde openbare gebouwen zodat de braakliggende terreinen tegen 1886 voor het merendeel waren opgevuld.



Afbeelding 6. Detail uit het plan dat F. Belpaire in 1870 publiceerde van de reeds gesloopte Spaanse Omwalling met een projectie van de nieuwe kavels nabij de Kunstlei (nu de Frankrijklei). De Quellinstraat is aangeduid in oranje. (SAA 697 # 7577)

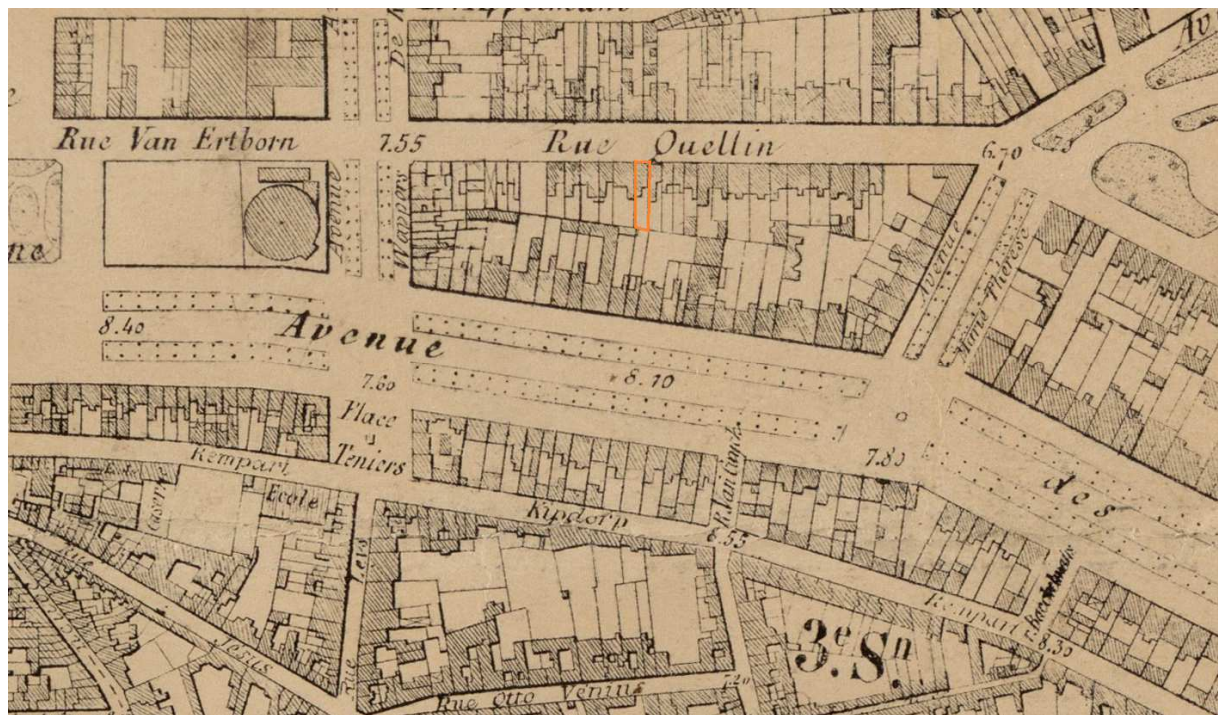
Ook de Quellinstraat maakte deel uit van dit grootschalige bouwprogramma. De straat zelf werd aangelegd in 1868 en werd genoemd naar de familie Quellin, een 17de -eeuws geslacht van Zuid-Nederlandse beeldhouwers en schilders. Ze verbindt het Stadspark uit 1867 met de De Keyserlei. Deze brede laan bood eindelijk een oplossing voor een al enkele decennia aanslepend probleem. Het Antwerpse eindstation, dat al in 1836 werd opgericht nabij het huidige Centraal Station, lag namelijk buiten de stadswallen. Door de militaire erfdienstbaarheden waren de opeenvolgende constructies stevast demonteerbare barakken, maar het toenemende belang van het spoorverkeer stond in schril contrast met de slechte toegankelijkheid van het station. De aanleg van de De Keyserlei, die haar naam kreeg in 1870, creëerde eindelijk de broodnodige toegangsweg tussen de belangrijke Meir-as

en het station. De boulevard bouwde bovendien al snel een internationale reputatie op als uitgaansbuurt, met tal van cafés, hotels en restaurants. In het verlengde van de Quellinstraat, maar dan aan de andere kant van de De Keyserlei, werd de Van Ertbornstraat aangelegd, die in 1869 haar eigen naam kreeg (afb.7).



Afbeelding 7. Op dit detail uit een stadsplattegrond die in 1868 verscheen, is de ontwikkeling van de nieuwe kavels goed te volgen. In het bouwblok dat wordt begrensd door de Quellinstraat, de Maria-Theresalei, de latere Frankrijklei en de De Keyserlei werden al meteen enkele percelen bebouwd. Opvallend is verder dat de De Keyserlei nog niet werd doorgetrokken tot het station en dat het westelijke stuk van deze straat nog genoemd is naar kunstschilder Gustaaf Wappers. (SAA 12 # 8826)

Sociaal-economisch trokken de leien en de grote uitvalswegen het hoogste segment van de bevolking aan. Ook de huidige Frankrijklei en de bouwblokken aan weerszijden van deze boulevard waren gegeerd bij de *bourgeoisie*, die haar intrek nam in doorgaans neoclassicistische herenhuizen en burgerwoningen. Tot kort na de Eerste Wereldoorlog veranderde er weinig aan het straatbeeld (afb. 8). Wel verbouwden heel wat eigenaars, meeliftend op het succes van de De Keyserlei en de stationswijk als uitgaansbuurt, vanaf het interbellum steeds vaker de begane grond van hun panden tot handelsruimte (afb. 9).



Afbeelding 8. Bijna twintig jaar na de start van de werken, kreeg het grootste deel van de nieuwe bouwblokken aan weerszijden van de leien een invulling, zoals ook te zien is op dit detail uit een stadsplattegrond die in 1887 werd gepubliceerd. Ook het perceel met het adres Quellinstraat nummer 24 (aangeduid in oranje) was al dertien jaar eerder ingevuld met de woning van Godefroid Van Halle. Opvallend is verder het cirkelvormige gebouw op het terrein waar later het Grand Hôtel Weber en de Antwerp Tower zouden worden opgetrokken: hier kon het publiek tussen 1881 en 1886 een panoramaschilderij van de Slag van Waterloo bewonderen. (SAA 12 # 8848)

Voor na de Tweede Wereldoorlog beginnen daarnaast een aantal tendensen die al in de voorgaande decennia de kop opstaken het stadsbeeld te beïnvloeden. Winkels en kantoren worden gevestigd nabij de goed bereikbare Leien, die vanaf de jaren vijftig onder toenemende druk van het autoverkeer wordt getransformeerd in een stadsring. De sloop van de Vlaamse Schouwburg, de bouw van de *Antwerp Tower* en het vervangen van 19^{de} - eeuwse burger- en herenhuizen door kantoren en/of nieuwbouwappartementen doen vanaf dan steeds meer afbreuk aan het coherente plan dat van Bever een eeuw daarvoor had gelanceerd. Vanaf de jaren 1970 gaat de wijzigende vrijetijdsbesteding er bovendien toe leiden dat het cinemabezoek als economische motor van de stationswijk sterk achteruit zal boeren, waardoor de buurt in een neerwaartse spiraal belandt. De renovatie en uitbreiding van het Centraal Station tussen 1998 en 2006 gaf tot op zekere hoogte een nieuwe impuls aan de buurt en vanaf dezelfde periode trachtte het stadsbestuur door gerichte investeringen het stedelijk weefsel te versterken.^v Dat deze omslag nog niet is afgerond blijkt uit de herinrichting van het noordelijk deel van de leien en de geplande aanleg van het Operaplein waarvan de werken pas in 2016 startten.



Afbeelding 9. De onpare zijde van Quellinstraat in 1933, gefotografeerd in de richting van de De Keyserlei. De foto schetst een goed beeld van de invloed die de bruisende stationsbuurt op de zijstraten uitoefende, terwijl het neoclassicistische straatbeeld vanaf de tweede bouwlaag nog zo goed als ongewijzigd was gebleven. Zo is centraal de gevelreclame van brasserie Quellin zichtbaar en kan op de hoek van de De Keyserlei nog een glimp van cinema Trocadéro worden opgevangen. Tussen deze twee zaken bevonden zich toen nog café Sportlokaal en restaurant Italia. (SAA FOTO-OF # 6940)

2.1.2. De Quellinstraat: stedenbouwkundig karakter en bouwkundig erfgoed

In 2013 werd(en) (delen van) het onroerend erfgoed van de 19^{de} -eeuwse gordel tussen de leien en de huidige Antwerpse Ring aan een grondige herinventarisatie onderworpen door het Agentschap Onroerend Erfgoed. De betrokken auteurs besteedden hierbij ook de nodige aandacht aan het actuele straatbeeld in de onderzochte wijken en de onderstaande beschrijving van het stedenbouwkundig karakter van de Quellinstraat is in belangrijke mate schatplichtig aan hun bevindingen.^{vi}

De Quellinstraat is een 280 meter lange en bijna 17 meter brede woon- en winkelstraat, met een basisbebouwing uit het einde van de 19^{de} eeuw. Dit oorspronkelijke uitzicht is door talrijke verbouwingen en nieuwbouwprojecten gefragmenteerd, met een erg heterogeen straatbeeld en wisselende bouwhoogtes tot gevolg. Hoewel de Quellinstraat aanvankelijk als woonstraat was geconcipeerd, werden heel wat panden na de Eerste Wereldoorlog verbouwd als handelszaken, waardoor de opstand van de begane grond werd gewijzigd. Verder vallen ook de talrijke flatgebouwen en kantoren op die vanaf de jaren 1930 tussen de originele panden werden opgetrokken en wordt het straatbeeld aan de oostzijde ook bepaald door het modernistische gebouwencomplex van het Stedelijk Lyceum dat vanaf 1968 de gebouwen van de voormalige *Deutsche Schule* uit 1912 zou vervangen.^{vii}

Toch bewaarde de Quellinstraat nog een aantal panden in neoclassicistische stijl, die herinneren aan de gegoede burgerij die zich vanaf 1868 onder meer hier kwam vestigen. Zo vermeldt de Inventaris van het Onroerend Erfgoed de herenwoningen voor Guillaume Meurisse op nr. 38 en voor graaf Albert van der Stegen op nr. 39. Beide “*hotels de maître*” dateren uit de jaren 1870 en werden door vooraanstaande architecten ontworpen.^{viii} De meeste andere eind-19de-eeuwse panden waren opgevat als burgerhuizen van een meer bescheiden omvang en telden doorgaans drie traveeën en drie bouwlagen.

Bewaarde voorbeelden aan de oneven straatzijde zijn de nummers 15, 25 en 47.^{ix} Twee architecten die hun stempel hebben gedrukt op het oorspronkelijke straatbeeld dat tussen 1868 en 1880 tot stand kwam zijn Edmond Leclef en Godefroid Van Halle. Leclef ontwierp in 1875 onder meer de bewaarde panden op de nummers 28 en 30. De aansluitende woning op nummer 32 werd wellicht ook door dezelfde architect geconcipeerd in hetzelfde jaar. De

woningen ernaast (34-36) werden in 1880 ontworpen door Emile Wauters als meergezinswoningen. Het betreft een combinatie van een grote woning van vier traveeën met rechts daarvan een smallere woning, beide met een eenvoudige classicistische vormgeving. Het pand op de nummers 48-50 is opnieuw van Edmond Leclef. Andere panden aan de pare zijde van de Quellinstraat die in de periode 1870-1885 tot stand kwamen zijn de nummers 20, 26, 38, 46, 52 en 54.^x Architect Godefroid Van Halle tekende in deze straat niet minder dan negen projecten uit, waarmee meteen een groot deel van zijn gekende oeuvre werd gerealiseerd. Behalve zijn eigen woning op nummer 24 zijn deze ontwerpen niet meer terug te vinden in het straatbeeld.^{xi}

Op de hoek met de De Keyserlei bevinden zich twee opmerkelijke panden, allebei verwijzend naar de dynamische periode aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw, toen de straat deel uitmaakte van het centrum van het Antwerpse uitgaansleven, met bioscopen, winkels en feestzalen. Aan de Quellinstraat 6-10 bleef *Ciné Quellin* uit 1914 bewaard, een voormalige cinema die werd voorzien van een rijke neoclassicistische gevelwand. Dit voormalige bioscoopcomplex werd in 1996 verbouwd tot appartementen en kantoren.^{xii} Het second empire hoekpand op de nummers 2 en 4 uit 1869 is één van de oudste en meteen best bewaarde gevels in de straat.^{xiii}

Een tweede belangrijke bouwfase in de straat is het interbellum, toen een aantal appartements- en kantoorgebouwen tussen de 19de-eeuwse woningen werden opgetrokken. Het woon- en winkelhuis *Claus* ontworpen door Huib Hoste op nummer 11 was zonder twijfel het meest vernieuwende concept uit deze periode, maar werd ondertussen gesloopt.^{xiv} Ook de appartementsgebouwen op de nummers 13, 17 en 19 werden in jaren 1930 gebouwd. Verder bleef ook op het nummer 43 een appartementsgebouw bewaard dat het architectenbureau Cols en de Roeck in 1936 ontwierpen, met de voor hen typerende driezijdige verzonken erkers. De appartementen op nummer 45 en 51 werden respectievelijk getekend door architect David Moëd en Léon De Vroey.

Aan de even zijde is vooral nummer 56 vermeldenswaard: een kantoorgebouw gesigineerd door Bilmeyer en Claes, daterend van rond 1934.

Opvallend is dat niet alleen na de Tweede Wereldoorlog, maar ook in de afgelopen jaren het tempo waarin oorspronkelijke panden worden gesloopt en vervangen door kantoren of

appartementen niet lijkt af te nemen: van de twaalf vermeldingen uit 1976 in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed werden niet minder dan vier in de afgelopen decennia gesloopt.^{xv} Geen enkel pand geniet een status als beschermd erfgoed.

2.2. Actuele toestand van het pand²

Het pand met adres Quellinstraat 24 bevindt zich op een bijna rechthoekig perceel met als huidige kadastrale referentie H1212x². Het perceel heeft een breedte van 7.50 meter en een diepte van ongeveer 37 meter (afb. 1). Daarbij moet worden opgemerkt dat de perceelsgrens aan de achterzijde niet evenwijdig loopt met de straatzijde en het terrein aan de noordzijde minder diep is dan aan de zuidzijde, respectievelijk 37.50 meter en 38.60 meter. Het pand beschikt dan ook over een ruime - nu verwilderde – en ommuurde tuin.

2.2.1. Exterieur

De straatgevel van deze voormalige burgerwoning telt drie traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak (foto 1a en 1b). De bepleisterde en witgeschilderde lijstgevel, met een breedte van 7.50 meter en een hoogte van 15.00 meter vanaf het maaiveld tot de daklijst, beantwoordt nog grotendeels aan de neoclassicistische conventies zoals die in de tweede helft van de 19^{de} eeuw verder werden ontwikkeld. Alleen de verhoogde begane grond werd vanaf 1928 enkele malen verbouwd zodat het oorspronkelijke uitzicht verloren is gegaan.

Deze gelijkvloerse bouwlaag werd aan de buitenzijde afgewerkt met een hardstenen plint uit 1928, die op haar beurt de originele plint uit 1874 verving. De gevel wordt op dit niveau verder gekenmerkt door de rechthoekige muuropeningen van zowel een winkelraam (3.60 x 2.70 meter) als de toegang tot de voorhal (1.40 x 3.50 meter) die aansluit op de handelsruimte enerzijds en het bovenliggende woongedeelte anderzijds. De openingen zelf zijn het resultaat van de eerder vermelde verbouwing uit 1928, maar werden na de Tweede Wereldoorlog nog gewijzigd. Onder de winkelpui bevinden zich nog twee, eveneens in 1928 aangepaste keldermonden.

² Alle afmetingen en beschrijvingen in dit hoofdstuk refereren aan de opmetingsplannen die als bijlagen werden toegevoegd. Zie Bijlagen: Opmetingsplannen

Op de hogere bouwlagen zijn de rechthoekige vensters telkens gevat in een geprofileerde riemomlijsting. Verder wordt de horizontale geleiding op deze niveaus benadrukt door kordonlijsten en doorlopende onderdorpels.

Het centrale venster (1.30 x 3.90 meter) op de eerste verdieping is bekroond met een segmentvormig fronton, bovenaan gebroken door een sluitstuk. Onder dit sluitstuk bevindt zich in het timpaan een festoen. Dit motief wordt herhaald in het paneel onder het fronton, waar een festoen wordt geflankeerd door twee bloemknoppen. Het fronton zelf wordt gedragen door smalle, gegroefde pilasters. Het raam geeft uit op een door consoles geschraagd balkon. De originele balusters van het balkon werden recent vervangen door metalen spijlen.³ Het balkon loopt aan weerszijden over in een balustrade aan de onderzijde van de flankerende vensteropeningen (1.30 x 3.00 meter). Hier bleven de balusters wel bewaard. Het schrijnwerk is op deze bouwlaag van recente datum. De twee laterale bovenvensters (1.30 x 3.15 meter) kregen borstweringen in fijn ijzersmeedwerk, het centrale venster (1.30 x 2.15 meter) wordt ingekort door de bovenzijde van het eerder vermelde fronton. Het oorspronkelijke schrijnwerk van deze bovenvensters werd eveneens recent vervangen.⁴ Bovenaan wordt de gevel afgewerkt met een houten kroonlijst op klossen en met uitgelengde modillons. De nok van het met dakpannen afgewerkte zadeldak, evenwijdig met de straat, bevindt zich 4.80 meter boven de daklijst.

De achterzijde van het pand (foto 2) is, zoals wel vaker het geval was bij dergelijke burgerwoningen, heel wat minder imponerend. In tegenstelling tot de rijkelijke decoratie aan de voorgevel, vertoont de bepleisterde achtergevel hooguit de sporen van een beschildering met imitatiebaksteen. De regelmatige indeling van de straatgevel wordt evenmin herhaald en de traditionele type-indeling van het 19^{de} -eeuwse burgerhuis met onder meer een één travee brede uitbouw aan de noordelijke scheidingsmuur en een veranda in de lengteas van de vertrekken op de begane grond is hier nog duidelijk leesbaar.

De ruim vijf meter diepe uitbouw aan de noordzijde (3.38 meter breed en 10.63 meter hoog vanaf het maaiveld tot het platte dak) sluit aan op de gang met de trapzaal achteraan en diende aanvankelijk voor de toevoeging van een tussenverdieping. Maar in 1932 werd deze uitbouw met nog een bouwlaag – en dus een bijkomende tussenverdieping – verhoogd. De

³ Vergelijk foto 1a en foto 1b

⁴ idem

tuingevel van dit volume, aan de onderzijde afgewerkte met een hardstenen plint, werd eveneens bepleisterd en beschilderd met imitatiebaksteen. Onderaan bevindt zich een toegang tot de kelder. Verder zijn er vensteropeningen met eenvoudige hardstenen lekdrempels op het niveau van de verhoogde begane grond (1.20 x 1.65 meter), de oorspronkelijke tussenverdieping uit 1874 (1.20 x 2.40 meter) en de toevoeging uit 1932 (1.30 x 1.65 meter). Op de (verhoogde) begane grond springt de voormalige veranda, met een breedte van 3.25 meter, een kleine vijf meter uit de achtergevel. Vanaf het maaiveld tot aan het platte dak bedraagt de hoogte van deze veranda 4.61 meter. De tuinzijde van deze veranda is nagenoeg volledig aan het zicht onttrokken door een scherm van rieten matten en kunststof platen onder de daklijst. Onderaan is nog wel een hardstenen plint zichtbaar en twee dichtgemaakte keldermonden. Een recente trap verbond de verhoogde begane grond van deze veranda met de tuin.

De achtergevel van het hoofdvolume blijft door deze aangebouwde volumes beperkt tot de derde bouwlaag en deel van de tweede bouwlaag. Ter hoogte van deze tweede bouwlaag wordt de gevel gebroken door een brede vensteropening (2.10 x 3.00 meter) met een eenvoudige hardstenen lekdrempel. De derde bouwlaag tenslotte bevat aan de noordzijde een venster dat uitgeeft op de traphal (1.30 x 1.80 meter) en twee identieke vensters aan de zuidzijde (1.30 x 2.50 meter). Bovenaan bevindt zich nog een eenvoudige houten daklijst.

2.2.2. Interieur

Kelder

Ondanks enkele verbouwingen vertoont de kelder nog steeds de typerende kenmerken van de klassieke, laat 19^{de} -eeuwse indeling op deze bouwlaag met onder meer een keuken en een kolenkelder. De kelder is toegankelijk via een keldertrap aan de achterzijde van de gang en de traphal op de begane grond. De hoogte van de verschillende vertrekken bedraagt telkens 2.10 meter, behalve aan de straatzijde, waar bij een verbouwing in 1928 een deel van het plafond werd verlaagd en vervangen door een constructie van gewapend beton. De toegangstrap komt uit in een gang die aansluit op de vier onderscheiden ruimtes in deze kelder. Het eerste en kleinste vertrek is de voormalige kolenkelder in de noordoostelijke hoek van het perceel (1.91 x 3.87 meter) en de voormalige

keuken in het zuidoosten (4.34 x 5.51 meter). Deze laatste ruimte is nog grotendeels bekleed met geëmailleerde tegels in gebroken wit en wordt bovenaan afgewerkt met een betegelde fries met meandermotief (foto 3). Het nu rood geschilderde plafond is opgevat als een troggewelf (foto 4), behalve aan de straatzijde waar het werd verlaagd in 1928. De vloer bestaat uit zeshoekige gele cementtegels met zowel een donker stermotief als een donker zeshoekmotief (foto 5).

Aan de westzijde loopt deze voormalige keuken over in een kleine kelderruimte (1.70 x 4.34 meter) die eveneens verbonden is met de centrale keldergang.

Het vierde en meteen ook grootste keldervertrek dat aansluit op deze centrale keldergang bevindt zich aan de westzijde en is niet verbonden met de andere vertrekken. Waar deze negen meter lange ruimte grenst aan de centrale keldergang, bedraagt de breedte 4.34 meter, maar onder de voormalige veranda verbreedt het vertrek tot 4.94 meter. De overgang tussen het smallere en het bredere deel wordt gemarkeerd door een twee meter uitspringende binnenmuur, die aan de oostzijde doorloopt in een laag, convex muurtje (foto 6). Het troggewelf is in beide delen van deze ruimte duidelijk zichtbaar (foto's 7 en 8). In de uiterste zuidwestelijke hoek van dit vertrek leidt een hardstenen trapje met vier treden naar een nu dichtgemaakte keldermond (foto 9).

De centrale keldergang geeft aan de westzijde tenslotte uit op een smalle, overwelfde gang (1.35 x 5.08 meter) die via een trap in verbinding staat met de tuin (foto 10).

Begane grond

Op de verhoogde begane grond blijft na verbouwingen in onder meer 1928, 1932 en 1962 weinig over van de conventionele 19^{de} -eeuwse enfilade van drie dooreenlopende vertrekken naast de gang met traphal. Na 1928 waren deze vertrekken al omgevormd tot handelsruimte, maar de huidige aankleding verbergt elke mogelijke verwijzing naar vroegere bouwfasen. Het valt uiteraard niet uit te sluiten dat de verlaagde plafonds en voorzetwanden van het gokkantoor dat hier sinds 1999 is gevestigd nog elementen uit 1874 en/of latere bouwfasen verbergen, maar alleen een ontmanteling van de handelsruimte kan hierover uitsluitsel brengen.

De verhoogde begane grond is toegankelijk via een lage hardstenen toegangstrap links die leidt naar een sinds 1928 vrijgemaakte inkomhal (2.06 x 3.67 meter) met een hoogte die varieert van 2.95 meter in het voorliggende gedeelte (ongeveer één meter diep) en vervolgens 2.40 meter in het achterliggende deel dat opnieuw via een lage trap kan worden betreden. Hier sluit de inkomhal aan de zuidzijde aan op de handelsruimte en aan de westzijde op de gang en traphal van het woongedeelte. Het schrijnwerk van de deuren is in beide gevallen van recente datum. Opmerkelijk in dit deel is het cirkelvormige en verdiepte goudkleurig plafondornament (foto 11), een relict van de verbouwing uit 1962.

De handelsruimte is momenteel herleid tot een ± 17 meter diep vertrek met een breedte van 4.30 meter in het gedeelte dat voor 1928 plaats bood aan de eerste twee kamers van de burgerwoning en 3.25 meter in het achterliggende deel waar de veranda zich bevond. De hoogte van deze ruimte bedraagt momenteel 2.73 meter. Achteraan, d.i. aan de westzijde, grenst de handelsruimte aan de uitbouw tegen de noordelijke scheimuur. Twee rechthoekige muuropeningen bieden respectievelijk toegang tot een L-vormig vertrek met een venster dat uitgeeft op de tuin en een toiletruimte annex bergruimte. Het venster heeft zijn originele schrijnwerk met sierlijk smeedijzeren pompespagnolet bewaard (foto 12). De uitbouw zelf heeft een rechthoekig grondplan (3.10 x 4.90 meter) en is hier 2.75 meter hoog.

In de gang en traphal van het woongedeelte (9.00 x 2.06 meter), in de lengteas van de inkomhal, bleven een aantal originele elementen beter bewaard. Het gangpad zelf is 4.30 meter hoog en komt uit op de traphal. De vloer van witmarmeren platen is een relict uit de eerste bouwfase (foto 13), net als de houten en beschilderde u-vormige bordestrap. Het verzorgde schrijnwerk blijkt onder meer uit de opvallende geprofileerde hoofdspil en opmerkelijk zijn ook de spiraalvormig gedraaide, wit gelakte spijlen van de trap (foto's 14 en 15). Ook het stucwerk aan de muren en het plafond getuigen nog van de 19^{de} -eeuwse toestand van dit pand. Vier tegenover elkaar geplaatste korinthische halfzuilen ritmeren het gangpad en de tussenliggende ruimte wordt opgevuld met panelen waarvan de uitgespaarde hoeken door eenvoudige bloemknopmotieven worden ingenomen (foto's 16 tot 18). De ritmering wordt ook aan het plafond herhaald, waarbij de opeenvolgende cassetten worden afgezoomd door een gestucte tandlijst. Tussen de twee halfzuilen aan de zijde van de handelsruimte blijft het paneel beperkt tot de bovenzijde van de muur, een anomalie die verklaard wordt door de nu verdwenen deuropening die hier tot na 1962 zichtbaar was

(foto's 19 en 20). Aan de achterzijde van deze gang bevindt zich de toegangstrap naar de kelder. Aanvankelijk sloot deze gang ook aan op de begane grond van de aanbouw, maar deze toegang werd in de afgelopen decennia gedicht.

Eerste verdieping

Het eerste vertrek dat via de trap toegankelijk is, is de slaapkamer op de tussenverdieping in de aanbouw (3.10 x 4.90 meter), die door een lage trap verbonden is met het bordes. Deze ruimte heeft een hoogte van 3.00 meter en wordt verlicht door een rechthoekig venster dat zijn originele schrijnwerk bewaarde. Ook de oorspronkelijke vuurhouten vloer bleef zichtbaar. Het plafond werd wellicht in het laatste kwart van de 20^{ste} eeuw verlaagd en in de noordwestelijke hoek bevindt zich een eenvoudige, witgeschilderde haardnis (foto 21). De trap gaat verder naar de eerste verdieping van het hoofdvolume, waar hij uitgaat op de laterale gang aan de noordzijde (± 4.75 meter x 2.00 meter). De overgang tussen de traphal en deze gang wordt gemarkeerd door twee tegenover elkaar geplaatste Korinthische pilasters (foto 22). Het plafond, op een hoogte van 4.30 meter vanaf de vuurhouten vloer, is voorzien van gestuct lijstwerk. Drie dubbele paneeldeuren in een geprofileerde omlijsting verbinden deze gang respectievelijk met de keuken aan de oostzijde, een kamer aan de zuidoostzijde en een nagenoeg identiek vertrek aan de zuidwestzijde van het pand.

De ruimte aan de straatzijde (5.81 x 4.44 meter) heeft een vuurhouten vloer en is behalve met de gang, ook verbonden met de twee aanpalende vertrekken aan respectievelijk de oost- en de noordzijde. De verbinding wordt telkens gemaakt door dubbele paneeldeuren in een geprofileerde omlijsting (foto 23). Aan de straatzijde bevinden zich twee vensteropeningen met modern schrijnwerk. Het noordelijke en grootste venster geeft uit op het recent aangepaste balkon (foto 24). Het plafond (met een hoogte van 4.30 meter) is afgewerkt met lijstwerk en een centraal stucwerk met vier putti, omringd door festoenen en uitgerekte acanthusbladeren (foto 25 en 26). Aan de zuidelijke scheimuur bevindt zich een relatief eenvoudige neoclassicistische houten en witbeschilderde schouwmantel met schuin geplaatste wangen (foto 27). Deze mantel rust op een rood en geel geruit tegelveld, afgezoomd met een rood marmeren boord.

De kamer in de lengteas van het vertrek aan de straatzijde vertrekt vanuit dezelfde conceptie, met gelijkaardige afmetingen (5.81 x 4.44 meter en een hoogte van 4.30 meter) en een identieke plafonddecoratie. Deze decoratie omvat een geprofileerde lijst in stucwerk (foto 28) en een centraal reliëf met vier putti, omringd door festoenen en uitgerekte acanthusbladeren (foto 29). Aan de tuinzijde wordt de ruimte verlicht door een breed rechthoekig venster (2.10 x 3.00 meter) met bewaard laat 19^{de} -eeuws schrijnwerk (foto 30). Ook de oorspronkelijke vuurhouten vloer is hier zichtbaar gelaten. De neoclassicistische schoorsteenmantel wijkt wel af van het exemplaar in de belendende kamer en is uitgevoerd in wit marmer. De geprofileerde fries rust op gegroefde consoles en een door één groef gecanneleerde pilasters. Het centrale paneel bevat een motief met twee gekruiste acanthusbladeren. Deze mantel rust op een nu verborgen veld dat omzoomd is door een rood marmeren boord (foto 31).

De kleinere ruimte aan de oostzijde (3.84 x 2.06 meter), die zowel via de gang als via de kamer aan de straatzijde toegankelijk is, wordt actueel gebruikt als keuken. Een venster met recent vernieuwd schrijnwerk geeft uit op de straat. De aankleding van dit vertrek, met een hoogte van 4.30 meter, is hooguit enkele decennia oud.

Tweede verdieping

De traphal leidt vervolgens naar het vertrek op de tweede tussenverdieping, die in 1932 op de aanbouw werd geplaatst. Deze ruimte (3.10 x 4.90 meter) sluit rechtstreeks aan op het bordes en is 2.50 meter hoog. Het vertrek werd wellicht in de tweede helft van de 20^{ste} eeuw volledig omgevormd tot toiletruimte en er zijn weinig zichtbare sporen die nog verwijzen naar de bouwfase uit het interbellum. Alleen het schrijnwerk van het raam dat uitgaat op de tuin dateert nog uit 1932 (foto 32). De trap gaat verder naar de tweede verdieping, waar hij opnieuw uitgaat op een laterale gang aan de noordzijde (4.80 x 2.00 meter). De overgang tussen de traphal en deze gang wordt ook hier gemarkeerd door twee tegenover elkaar geplaatste Korinthische pilasters (foto 33). Drie enkelvoudige paneeldeuren in een houten omlijsting verbinden deze gang respectievelijk met een badkamer aan de oostzijde, een kamer aan de zuidoostzijde en een nagenoeg identiek vertrek aan de zuidwestzijde van het pand. Het grondplan van de tweede verdieping

lijkt met andere woorden, op enkele details na, zeer sterk op het grondplan van de eerste verdieping.

De kleinere ruimte aan de oostzijde (3.84 x 2.06 meter), die uitsluitend via de gang toegankelijk is, wordt momenteel gebruikt als badkamer. Een venster met recent vernieuwd schrijnwerk geeft uit op de straat. De aankleding van dit vertrek, met een hoogte van 4.30 meter, is van recente datum, al bleef de vuurhouten vloer wel zichtbaar (foto 34).

De ruimte aan de straatzijde (5.77 x 4.55 meter) heeft een vuurhouten vloer en is alleen verbonden met de gang. Aan de straatzijde bevinden zich twee vensteropeningen met recent vernieuwd timmerwerk. Aan de zuidelijke scheimuur bevindt zich een eenvoudige neoclassicistische houten en witgeschilderde schouwmantel met twee gegroefde consoles (foto 35).

De kamer in de lengteas van het vertrek aan de straatzijde heeft min of meer gelijkaardige afmetingen (5.89 x 4.44 meter en een hoogte van 3.60 meter), maar is niet met de belendende kamer verbonden (foto 36). Aan de tuinzijde wordt de ruimte verlicht door een twee rechthoekige vensters met bewaard laat 19de -eeuws schrijnwerk. Ook de oorspronkelijke vuurhouten vloer is hier zichtbaar gelaten. Van een schoorsteenmantel is in deze ruimte geen spoor.

Zolder

De traphal sluit tenslotte aan op de zolderverdieping en wordt ter hoogte van het laatste bordes verlicht door een rechthoekig raam dat behalve het originele timmerwerk ook een fraai uitgewerkt pompespagnolet bewaarde (foto's 37 en 38). De trap eindigt aan een laterale gang waarbij drie enkelvoudige paneeldeuren in een houten omlijsting aansluiten op evenveel aangrenzende vertrekken.

Het eerste vertrek in de zuidoostelijke hoek van het pand is, net als op de twee lagere bouwlagen, het kleinste van de drie kamers (2.70 x 3.84 meter). Een rechthoekig dakvenster verlicht het schuin aflopende plafond. Het enige belangrijke interieurelement in deze ruimte is de vuurhouten plankenvloer (foto 39). De aangrenzende ruimte in de zuidoostelijke hoek is ruimer (3.92 x 4.90 meter) en alleen verbonden met de laterale gang aan de noordzijde. Het rookkanaal is voorzien van een eenvoudige houten lijst (foto 40) en ook hier is de

oorspronkelijke vuurhouten vloer zichtbaar gelaten (foto 41). Het schuin aflopende plafond wordt eveneens verlicht door een rechthoekig dakvenster.

Het vertrek (6.84 x 4.55 meter) aan de westzijde van deze bouwlaag doet dienst als zolderruimte en reikt tot aan de nok van het zadeldak. Aan de zuidzijde bevindt zich een rookkanaal tegen de scheimuur (foto 42) en aan de tuinzijde werd een kreupele stijl zichtbaar gelaten (foto 43). De andere delen van de houten spantconstructie zijn eveneens duidelijk leesbaar. Haaks op de nokrichting bevindt zich een centrale trekplaat met een makelaar en vier steekschoren (foto 44). Ook de gordingen en overige spanten zijn voor met merendeel zichtbaar. Opnieuw wordt het schuin aflopende plafond verlicht door een rechthoekig dakvenster.

3. Historiek

3.1. 1874-1878: Van lot 55 naar een visitekaartje voor Van Halle

Op 15 januari 1874 dient architect Godefroid Van Halle een bouwaanvraag in voor een pand dat uiteindelijk zijn eigen woning zal worden.^{xvi} Het perceel ligt in een beloftevolle omgeving: lot 55, aan de even zijde van de op dat ogenblik zes jaar jonge Quellinstraat. De kavel was een stuk van één van de vele terreinen die stadsingenieur Theodoor van Bever vanaf 1865 bouwrijp liet maken na de sloop van de zogenaamde Spaanse omwalling.⁵ Wanneer Van Halle zijn dossier ter goedkeuring voorlegt, worden de resterende bouwgronden tussen het pas aangelegde Stadspark en de De Keyserlei gestaag opgevuld. Met de bouw van een eigen woning in deze opkomende wijk, probeerde Van Halle uiteraard klanten te winnen: een commerciële tactiek die de inplanting van wel meer eind-19de-eeuwse architectenwoningen in Antwerpen verklaart. Dat deze werkwijze hem geen windeieren legde, blijkt uit het aantal dossiers in de Quellinstraat waarbij Van Halle als architect mocht optreden: zijn handtekening duikt op in niet minder dan zes bouwaanvragen die betrekking hebben op maar liefst negen woningen (afb. 10).^{xvii}

⁵ Cf. supra: hoofdstuk 2.1.1. Korte historische schets van de stedenbouwkundige context



Afbeelding 10. Ontwerp van Van Halle uit 1876 voor een dubbelhuis tussen zijn eigen woning (nr. 24) en Quellinstraat 20 (SAA 1876 # 694).

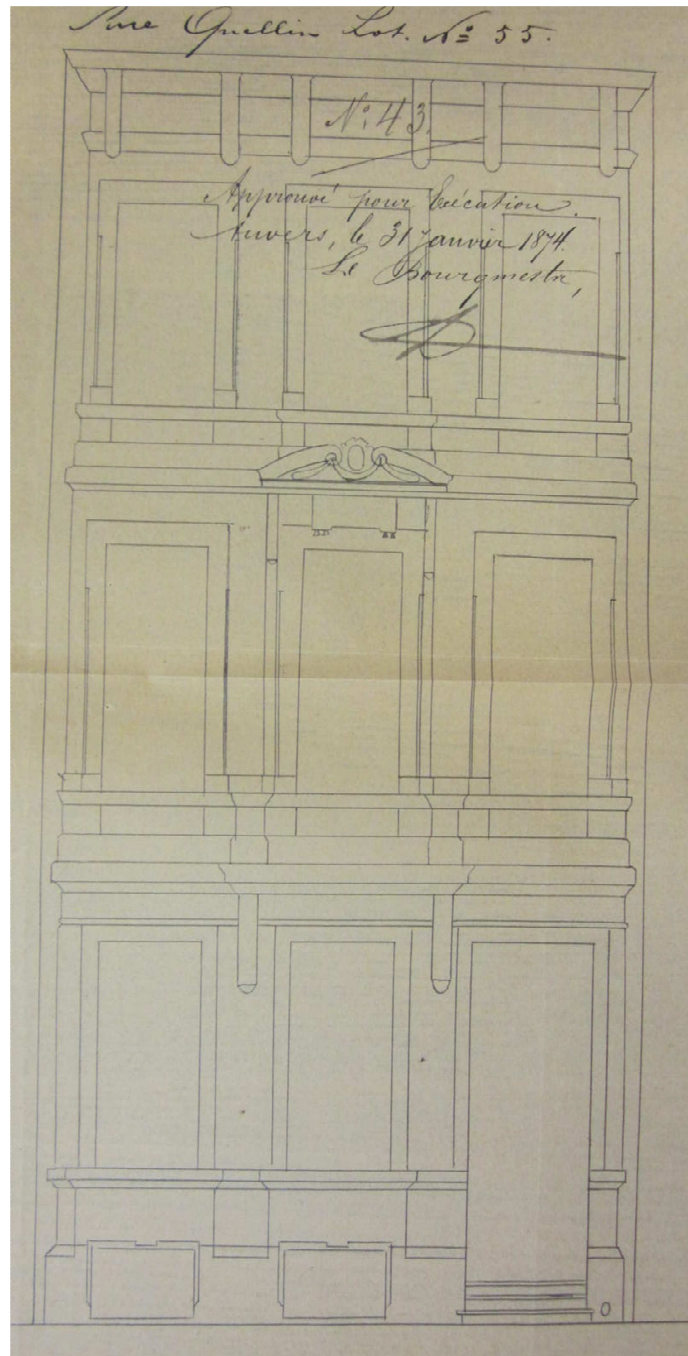
Behalve zijn eigen woning bleef van deze projecten in de Quellinstraat overigens niets bewaard.

De bouwaanvraag voor zijn eigen woning uit 1874 bevat zoals toen gebruikelijk was alleen een schets van de voorgevel (afb. 11), maar de actuele indeling laat weinig aan de verbeelding over: Van Halle ontwerpt een zeer klassieke burgerwoning met een neoclassicistische gevel van drie bouwlagen en achterliggend de traditionele 19de -eeuwse enfilade van kamers.⁶ Het ontwerp is dan ook een uitstekend voorbeeld van zijn conventionele bouwstijl voor burgerhuizen en herenwoningen waarmee hij inspeelde op de toen heersende burgerlijke smaak. Aan de buitenzijde beantwoordt de gevel aan de

⁶ Cf. supra: hoofdstuk 2.2. Actuele toestand van het pand

klassieke burgerwoning met een enkelhuisopstand van drie traveeën en drie bouwlagen. De bepleisterde en beschilderde lijstgevel wordt gemarkeerd door een centrale travee die op de eerste verdieping wordt benadrukt door een balkon en een bekroning met een gebogen fronton. Op de begane grond zijn er de gebruikelijke hardstenen plint en de belijnde imitatievoegen en op de hogere bouwlagen wordt de horizontale geleding benadrukt door kordonlijsten en doorlopende onderdorpels. Verder zijn de rechthoekige vensters telkens gevat in een geprofileerde riemomlijsting. Bovenaan wordt de gevel afgewerkt met een houten kroonlijst op klossen en met uitgelengde modillons.

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw staat de ruimteverdeling van dit type burgerhuizen zo goed als vast en ook de woning van Van Halle ontsnapt niet aan dit neoclassicistische dogma.^{xviii} Zo is de gelijkvloerse verdieping opgehoogd omdat de vergrote kelderramen de ondergrondse keuken moeten verlichten. Ook op de hogere bouwlagen is de plattegrond nauwelijks een variatie op de heersende conventies. De verhoogde voordeur met bovenlicht geeft uit op een gang met een achterliggende traphal waarnaast drie kamers in elkaar lopen. Zoals gebruikelijk is de laatste kamer aan de tuinzijde de veranda. De trap leidt via een tussenverdieping naar de bovenverdieping met opnieuw een gang aan de noordelijke scheimuur, een twee traveeën brede voorkamer, een aansluitende achterkamer en een kleiner vertrek aan de straatzijde in de lengteas van de gang. Dit grondplan wordt herhaald op de tweede verdieping en tot op zekere hoogte zelfs op de zolderverdieping.



Afbeelding 11. Schets van de voorgevel uit het dossier dat Godefroid Van Halle in 1874 indient voor de bouw van zijn eigen woning in de Quellinstraat (SAA 1874 # 43)

Van Halle zal zich vanaf 1875 zelf vestigen in de Quellinstraat, maar lang kan hij niet genieten van zijn succes: in 1878 sterft hij, nauwelijks 34 jaar oud...^{xix}

3.2. 1878-1962: Van woning naar winkel

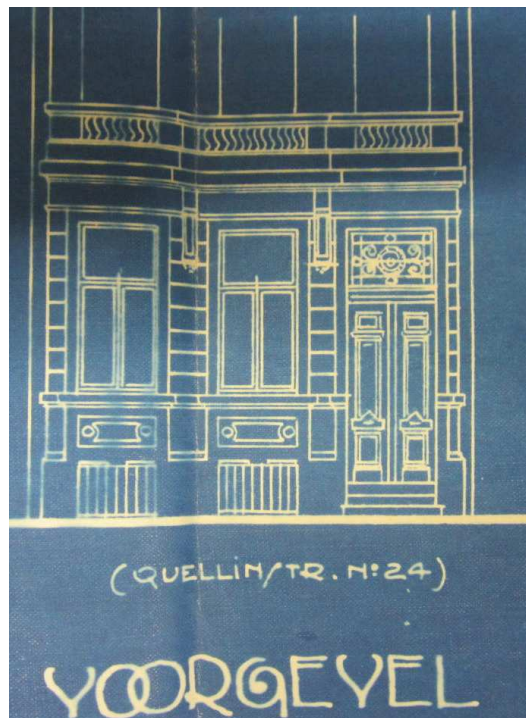
Kort na de dood van Van Halle komt het pand in handen van scheepsmakelaar Eugène Laureyssens, die de woning met zijn gezin zal betrekken (afb. 12).^{xx}

		BURGERLIJKE STAND.	GEBOORTE PLAASS.	GEBOORTE
x Van Halle	Godefrids frs	houwmeester	Antw.	1844-6
x Michielsens	Leonia Cornelia mr	huissr.	"	1852
x Van Halle	Leo Gustavus Godefridus	"	"	1854-2
1	Henr. M ^r Joannes	"	"	1877-2
+ Michielsens	Mr. Emma Josa	H. B.	"	1866-6
+ Van Halle	Anna M ^r Ludovica	"	"	1878-4
+ Claessens	Anna M ^r Thera	H. B.	"	1893-12
Laureyssens	wijuw vj Peti Joz Laureyssens	Scheepsmakel	"	1846
"	Elsie Thera	H. B.	"	1849
"	Ants M ^r Adolf	Rechtsadvocaat	"	1891
"	Henr. Petrus Albr	Klerk	"	1894
"	Jacobus Petrus	"	"	1860
Laureyssens	Petrus Josa	H. B.	"	1824-4
Claessens	Anna M ^r Thera	huissr.	"	1893

Afbeelding 12. Uittreksel uit de bevolkingsregisters voor de periode 1866-1880. Kort na de dood van Van Halle in 1878 zal de weduwe van de architect het pand verkopen aan scheepsmakelaar Eugène Laureyssens (SAA MA-BZA-B 232)

In de eerste decennia na de eigendomsoverdracht lijkt het gebouw weinig of geen veranderingen te ondergaan. Na de dood van Eugène Laureyssens "senior", erft zijn zoon en naamgenoot het huis. Deze Eugène Laureyssens "junior", een succesvol advocaat, zal de woning vanaf 1919 verhuren en zelf verhuizen naar een ruime herenwoning aan de Franrijklei nr. 135.^{xxi} In 1928 wordt de gerenommeerde architect Alfons Francken ingeschakeld om de begane grond te verbouwen tot een winkel "die dienstig zal zijn voor het

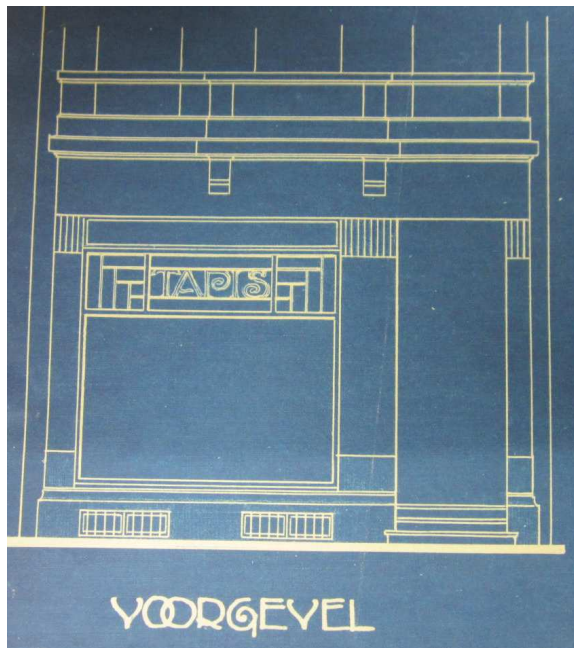
tentoonstellen en verkoopen van tapijten”^{xxii}. Het veranderen van de gelijkvloerse verdieping in een handelsruimte komt vanaf het interbellum wel vaker voor in de straten nabij de De Keyserlei, waar tal van eigenaars en handelaars een graantje wilden meepikken van het succes van de stationsbuurt als uitgaanswijk.⁷ Uit de plannen die Francken indient blijkt dat verbouwing zich beperkt tot de begane grond, met name de toegang, het voormalige salon aan de straatzijde en in mindere mate de keukenruimte in het souterrain.



Afbeelding 13. De bestaande toestand van de voorgevel op de begane grond vóór de verbouwing van 1928 (SAA 1928 # 31535).

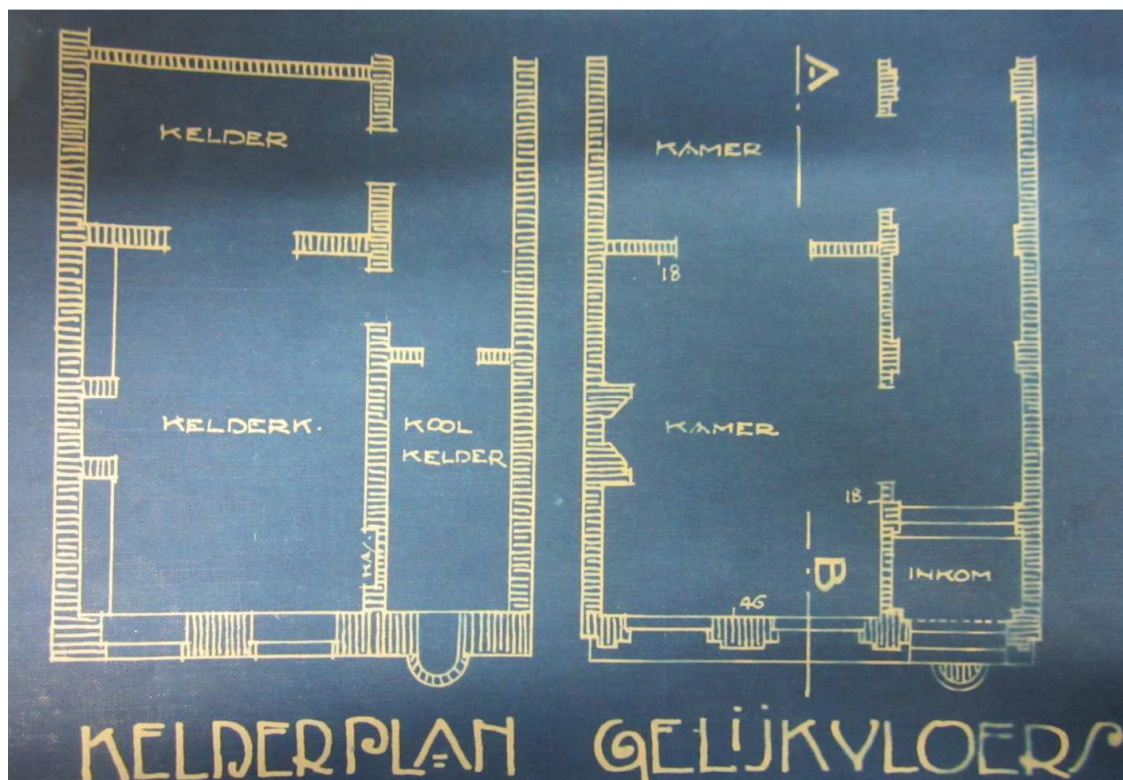
Interessant is bovendien dat de ontwerpschetsen van Francken toelaten om de tot dan bestaande toestand van de begane grond te reconstrueren (afb. 13). Het gevelplan van Van Halle was namelijk erg summier en toonde niet de imitatiegroeven, de panelen tussen de ramen en de keldermonden of de profilering van de voordeur die op de schets van Francken wél worden afgebeeld.

⁷ Cf. supra: hoofdstuk 2.1.1. Korte historische schets van de stedenbouwkundige context

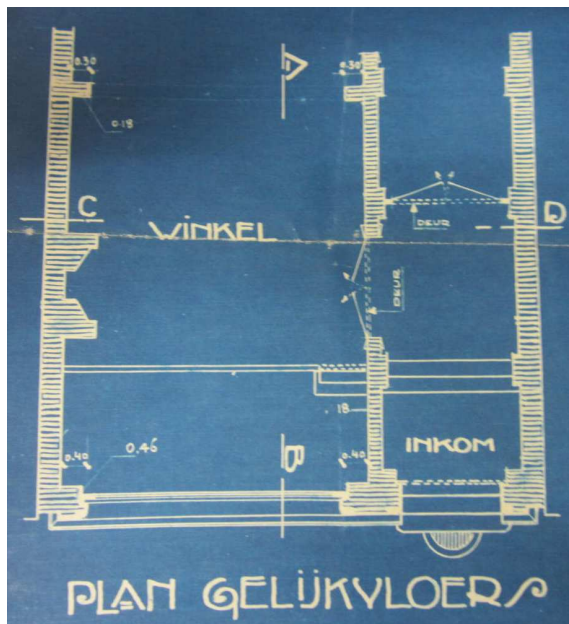


Afbeelding 14. Het nieuwe, strakke ontwerp van de begane grond vanaf 1928 (SAA 1928 # 31535)

De nieuwe toestand toont een winkelpui in een strakke, geometrische art-deco vormgeving. Het bovenlicht van de vitrine, mogelijk uitgevoerd met glas-in-lood ramen, bevatte het opschrift "TAPIS". De plannen van Francken tonen verder hoe de voordeur van de woning ruim 3.50 meter naar de achterzijde wordt verplaatst, waardoor een inkomsas wordt gecreëerd. Hierdoor wordt de handelsruimte op de begane grond ontkoppeld van de woonruimte op de hogere bouwlagen (afb. 15 en 16).

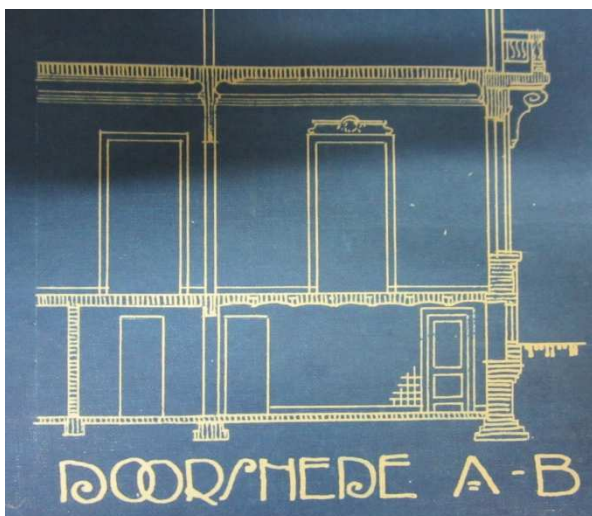


Afbeelding 15. Grondplan van de bestaande toestand van de kelder en de begane grond aan de straatzijde (SAA 1928 # 31535)

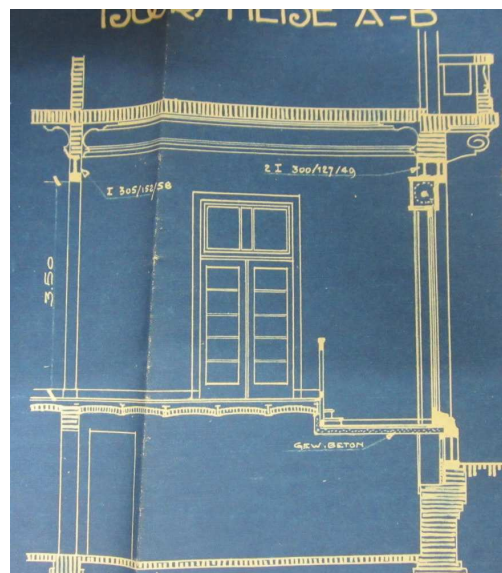


Afbeelding 16. Grondplan van de gewijzigde begane grond na de geplande verbouwingen (SAA 1928 # 31535)

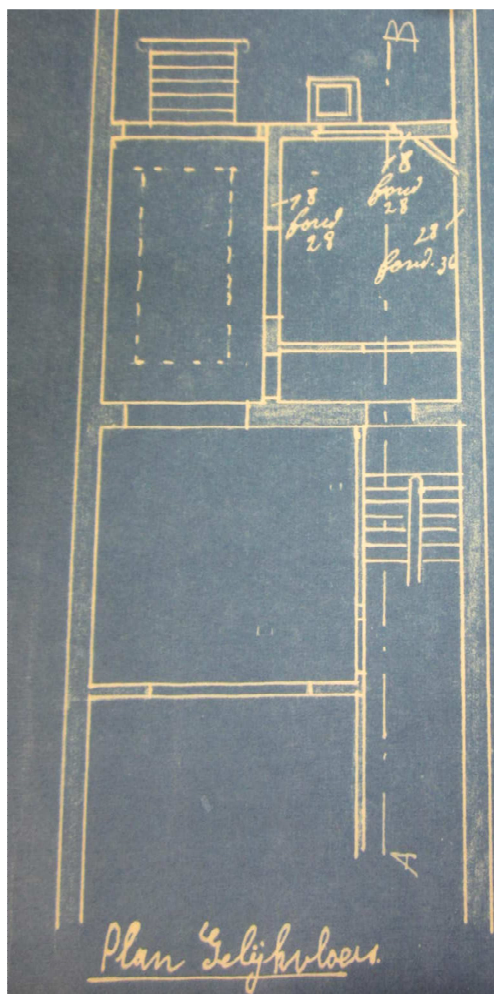
De bestaande muuropening tussen het salon en de gang wordt bij deze verbouwing getransformeerd tot een toegang van de tapijtenwinkel (afb. 17 en 18). Tenslotte wordt het vloerniveau van de verhoogde begane grond aan de straatzijde verlaagd in functie van het winkelraam (afb. 17 en 18). Vanaf de straatzijde wordt een ongeveer twee meter diep stuk van het troggewelf van de kelder weggenomen en vervangen door een verlaagd plafond in gewapend beton. Ook de keldermonden worden door deze ingreep verkleind. Een deur die de kolenkelder met de kelderkeuken verbond, verdween bij deze verbouwing.



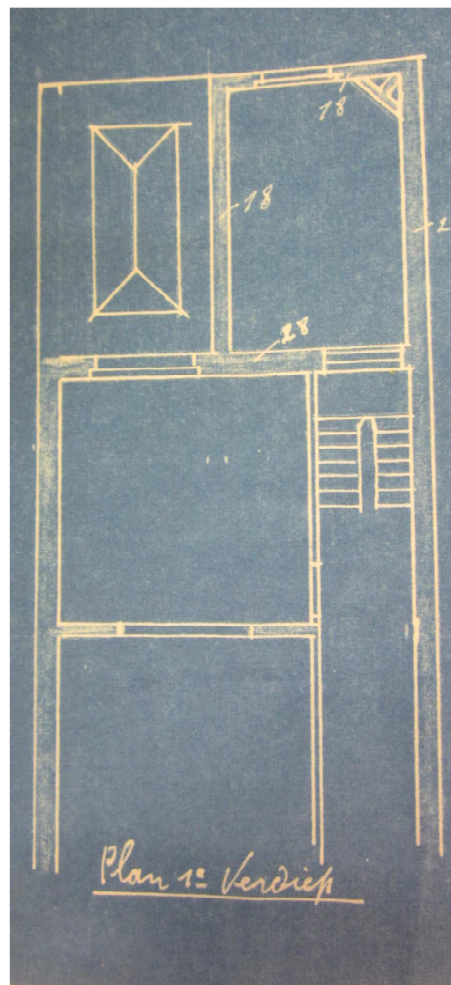
Afbeelding 17. Doorsnede van de bestaande toestand van de kelder en de begane grond aan de straatzijde (SAA 1928 # 31535)



Afbeelding 18. Doorsnede van de nieuwe handelsruimte, met de wijzigingen aan de kelder en de begane grond (SAA 1928 # 31535)

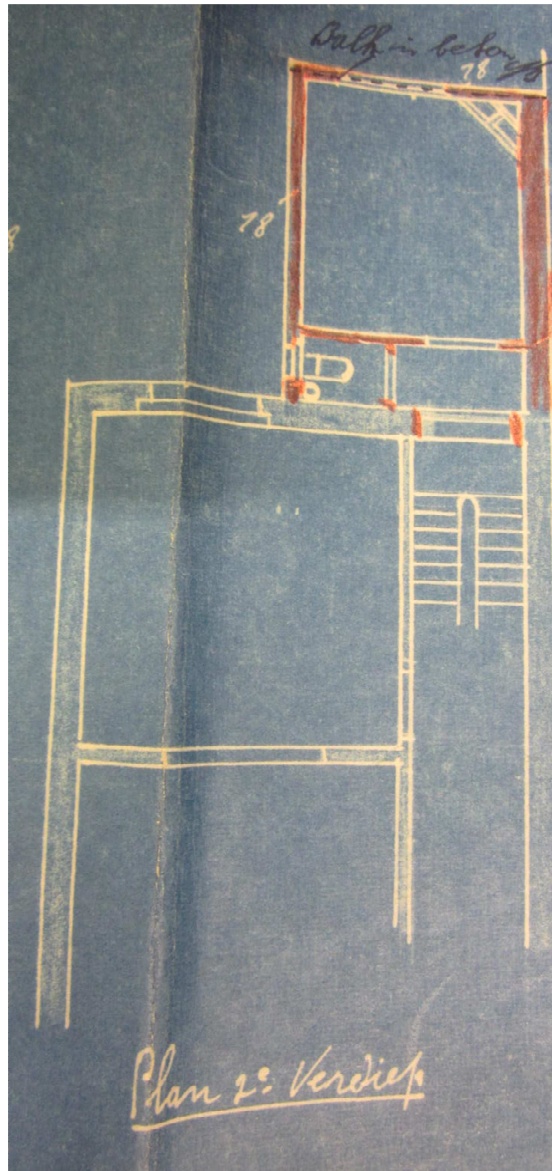


Afbeelding 19. Opmetingsschets van de begane grond naar aanleiding van de constructie van een extra bouwlaag op de aanbouw in 1932 (SAA 1932 # 42936)



Afbeelding 20. Opmetingsschets van de eerste verdieping grond naar aanleiding van de constructie van een extra bouwlaag op de aanbouw in 1932 (SAA 1932 # 42936)

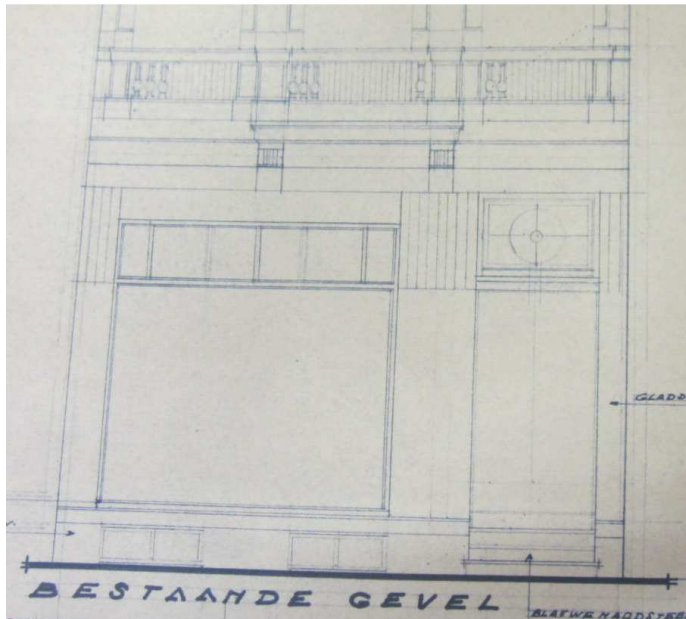
Vier jaar later, in 1932, zal de *NV Bouwwerken Broos* een aanvraag indienen om “eene kamer en WC bij te bouwen op het annexe van het huis Quellinstraat nr. 24”.^{xxiii} Uit de opmetingsplannen blijkt dat de handelsruimte die vier jaar eerder was ingericht op de begane grond de herkenbare 19^{de} -eeuwse opeenvolging van kamers niet had aangetast (afb. 19). Voor de eerste maal wordt ook een grondplan van de eerste verdieping bij het dossier gevoegd (afb. 20). Het ontwerp voorziet in een bijkomende kamer en een toilet onder een plat dak boven het volume van de uitbouw waarbij de afmetingen van het bestaande grondplan worden gevolgd (afb. 21). In feite gaat het dus om een extra tussenverdieping aan de achterzijde van de traphal tussen de tweede en de derde bouwlaag.



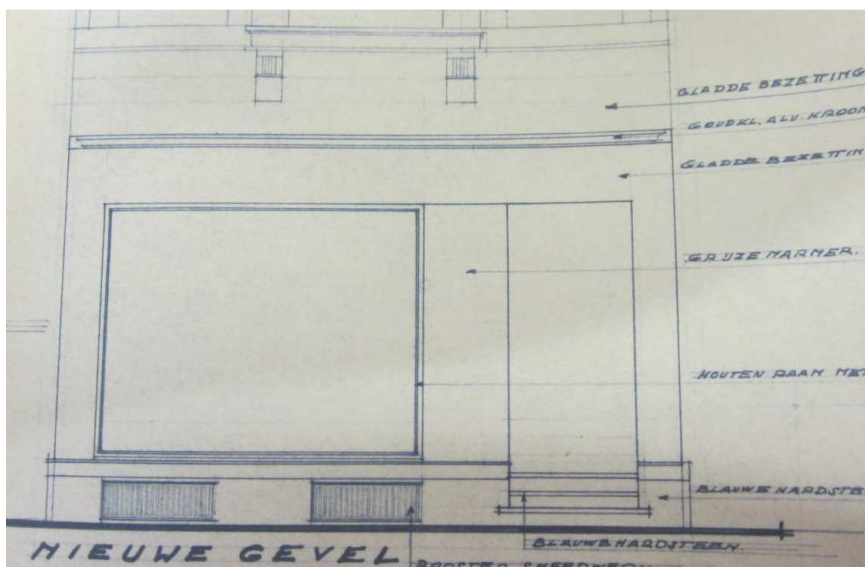
Afbeelding 21. Ontwerpschets uit 1932 van de nieuwe verdieping op de uitbouw (SAA 1932 # 42936)

In de daaropvolgende drie decennia blijft de bouwfysische toestand van het pand ongewijzigd. Laureyssens zelf sterft in 1939 en het pand blijft in het bezit van zijn weduwe.^{xxiv} Zij zal in 1962 een laatste gedocumenteerde bouwaanvraag indienen om de handelsruimte op de begane grond opnieuw in te richten naar een ontwerp van de verder onbekende Wilrijkse architect Joseph Michielsen.^{xxv} Ditmaal worden ook de achterliggende vertrekken in het concept betrokken en zal de opeenvolging van salon, eetkamer en veranda ook visueel verdwijnen. De gevelaankleding in Art Deco maakt plaats voor een meer classicistisch modernisme. Daarbij worden de bestaande gevelopeningen grotendeels

bewaard, maar maakt de bestaande bezetting plaats voor onder meer grijze marmer en een gevelbrede vergulde kroonlijst boven de vitrine (afb. 22 en 23).

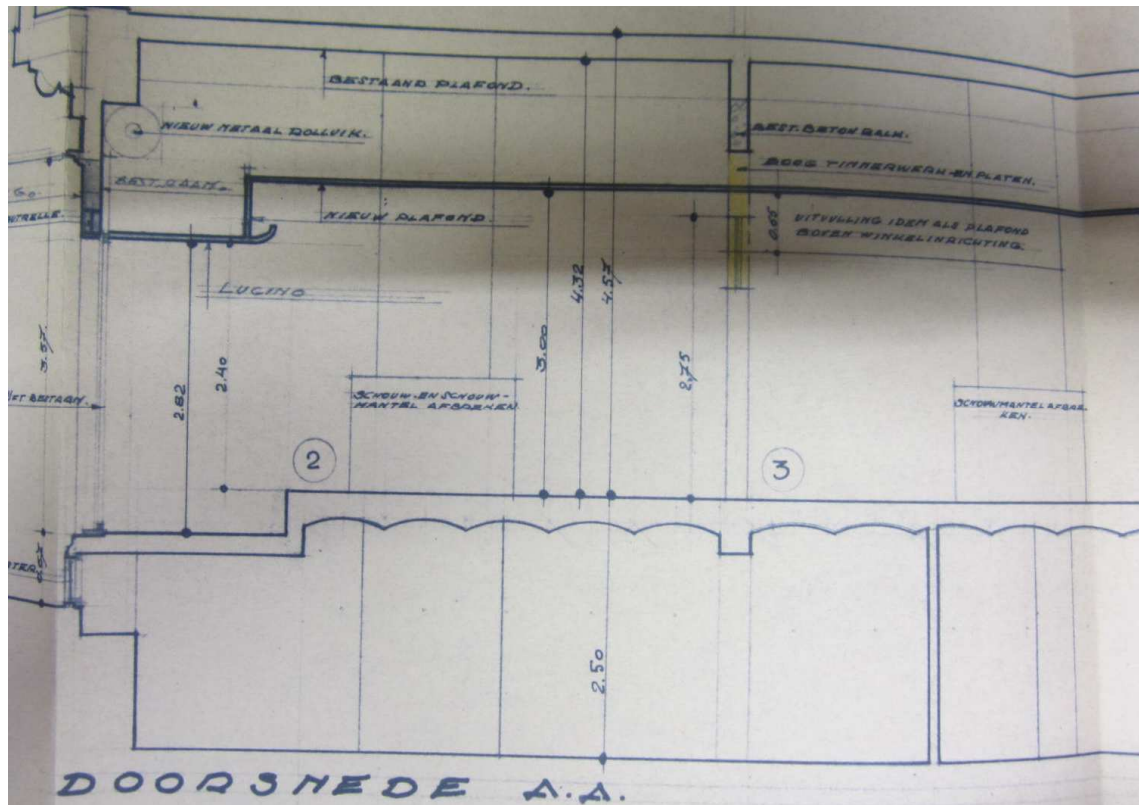


Afbeelding 22. De bestaande toestand van de gevel op de begane grond voor de verbouwing van 1962. (SAA 18 # 44591)



Afbeelding 23. Detail uit het ontwerp dat in 1962 werd ingediend voor de nieuwe winkelpui. (SAA 18 # 44591)

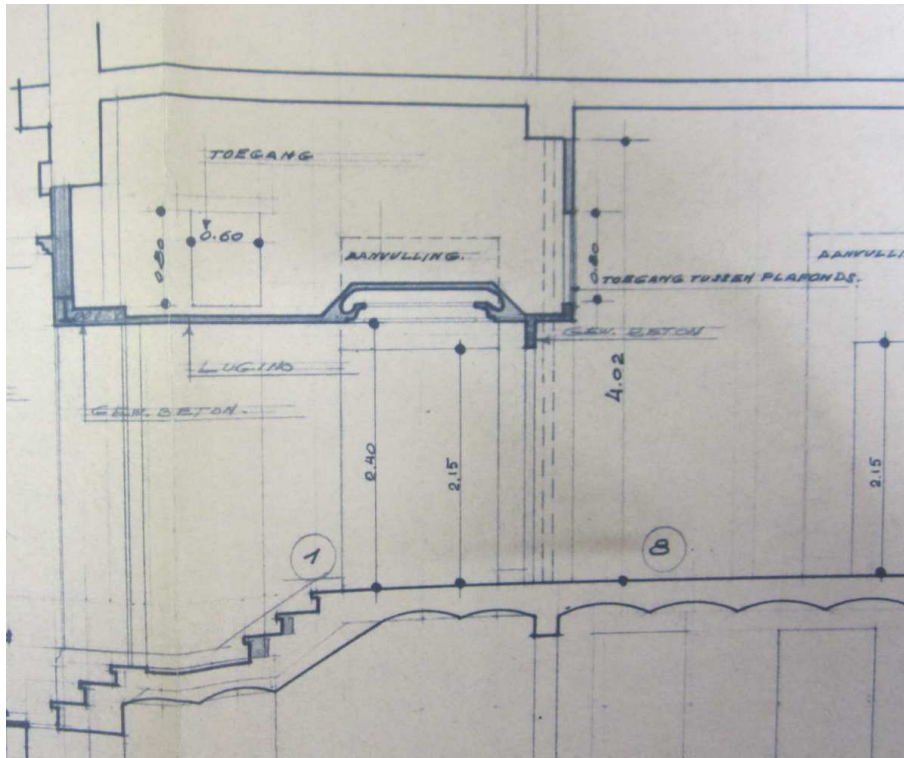
In het interieur worden de nog aanwezige schoorsteenmantels aan de zuidelijke scheimuur verwijderd en wordt het plafond van de handelsruimte vanaf de straat- tot aan de tuinzijde verlaagd (afb 24). Ook de tussenmuur die de voorste twee vertrekken tot dan van elkaar scheidde, verdwijnt.



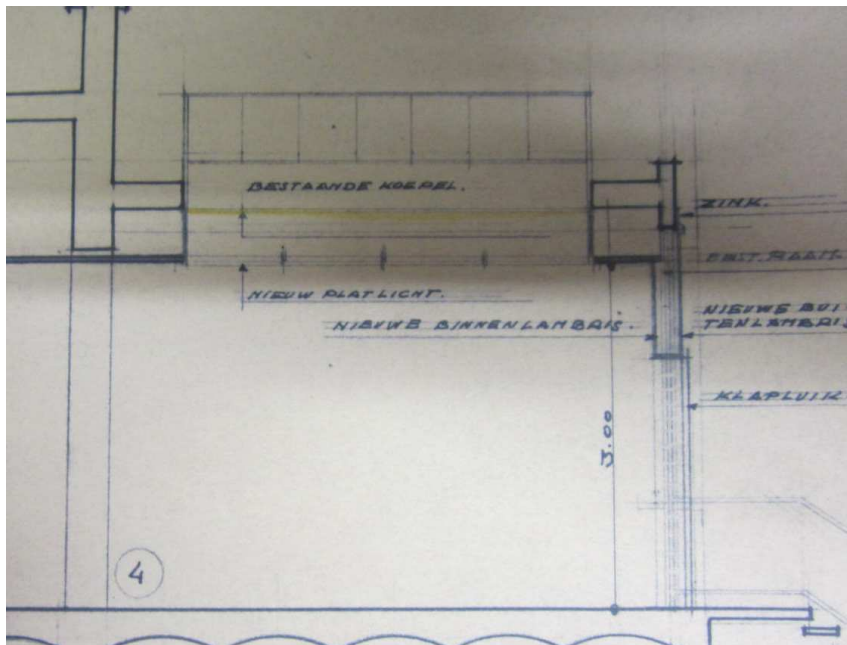
Afbeelding 24. De nog bestaande verwijzingen naar het ontwerp van Godefroid Van Halle in de winkelruimte verdwijnen definitief wanneer in 1962 de plafonds worden verlaagd, de schouwmantels worden gesloopt en de tussenmuren verdwijnen...(SAA 18 # 44591)

Bij de verbouwing wordt ook het uitzicht van het inkomsgewijzigd: het plafond wordt verlaagd en aan de bovenzijde wordt een decoratief element aangebracht in de vorm van een geprofileerde ring met een verdiept en verguld vlak (afb. 25). In de veranda tenslotte lijken de wijzigingen beperkt te blijven tot een nieuw bovenlicht dat de bestaande koepel moet vervangen en nieuwe binnen- en buitenlambriseringen (afb 26). Deze modernisering kan nog worden gekaderd in het aanhoudende commerciële succes van de De Keyserlei, en de omliggende straten vanaf het interbellum. Het ontbreken van bouwdoSSIERS in de daaropvolgende halve eeuw is in dat opzicht even tekenend voor de transformatie van de wijk door onder meer de verschuivingen inzake mobiliteit, cultuur en stedelijke economie vanaf de jaren 1970.⁸

⁸ Cf. supra: hoofdstuk 2.1.1. Korte historische schets van de stedenbouwkundige context



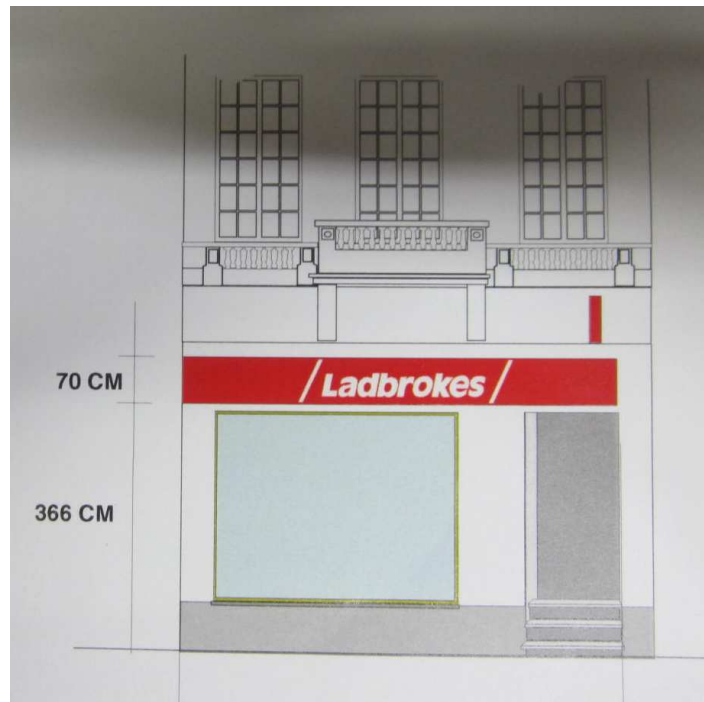
Afbeelding 25. Ook in het inkomsas wordt het plafond verlaagd en verfraaid met een geprofileerde ring waarboven zich een verdiept en verguld vlak bevindt. (SAA 18 # 44591)



Afbeelding 26. Ook de veranda wordt gemoderniseerd, al blijft het bestaande volume wel behouden. (SAA 18 # 44591)

3.3. Na 1962: vergane glorie?

Na 1962 ontving het stadsbestuur niet meer dan twee vergunningsaanvragen voor dit pand. In beide gevallen ging het om een milieuvergunning die de aanvragers zou toelaten lichtreclame aan te brengen aan de voorgevel. De eerste vergunning werd toegekend in 1987, de tweede in 1999 voor het gokkantoor dat nog steeds gevestigd is op de begane grond (afb. 27).^{xxvi} Investerings die de bouwfysische toestand van het pand fundamenteel zouden wijzigen zijn er met andere woorden niet geweest in de afgelopen halve eeuw. Dit betekent uiteraard niet dat er na 1962 geen aanpassingen meer gebeurden. Zo bleek uit de plannen die in 1962 werden ingediend dat er nog rechtstreekse verbindingen voorzien waren tussen de gang op de begane grond, de winkelruimte en het bureel in de aanbouw op dezelfde bouwlaag. Van deze deuropeningen is vandaag geen spoor meer te bekennen. Vanzelfsprekend wijken de actuele opmetingsplannen van de handelsruimte ook in andere details af van de toestand in 1962, maar in essentie is het grondplan na dat jaar niet meer veranderd. Verder lijken de keuken en de badkamer in de noordoostelijke hoek van respectievelijk de eerste en de tweede verdieping ingrepen die wellicht in het laatste kwart van de 20^{ste} eeuw kunnen worden gesitueerd. Belangrijker is een niet geattesteerde renovatie van de voorgevel die na 2013 werd uitgevoerd.^{xxvii} Hierbij werd de gevel weliswaar opnieuw geschilderd, maar verdwenen tegelijk de originele vensters op de tweede verdieping en werden de balusters van het balkon op de eerste verdieping vervangen door een banaal metalen hekwerk.



Afbeelding 27. Ontwerpschets in een aanvraag uit 1999 van de nv Derby voor het plaatsen van "een enkelzijdige en een dubbelzijdige lichtreclame tegen de gevel van het pand" (SAA 410 # 1486).

4. Voorlopige conclusies en richtlijnen voor renovatie

4.1. Conclusies bouwhistorisch vooronderzoek

Het pand Quellinstraat 24 werd in 1874 geconcipeerd als burgerwoning en visitekaartje voor de inwonende architect, Godefroid van Halle. Het ontwerp sluit perfect aan bij de toen gangbare conventies en kan worden getypeerd als een traditioneel onderkelderd enkelhuis uit 1874 van drie traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak. De voorgevel werd zoals gebruikelijk voorzien van neoclassicistische motieven zoals imitatievoegen, riemomlijstingen, kordonlijsten, een balkon op consoles en met balusters, een centraal fronton, panelen, smeedwerk en een kroonlijst. Aanvankelijk beantwoordde elke bouwlaag aan het voor die periode stereotiepe grondplan met een laterale gang en aansluitend een opeenvolging van kamers. Op de begane grond waren dit aanvankelijk drie kamers, de veranda achteraan inbegrepen, op de hogere bouwlagen telkens twee kamers en een klein vertrek aan de straatzijde. De bordestrap sloot aan de tuinzijde aan op een uitbouw met twee op elkaar geplaatste kamers.

De constructie van dit huis en de bebouwing op de percelen in de onmiddellijke omgeving zijn onlosmakelijk verbonden met de stedenbouwkundige plannen die Theodoor van Bever in 1865 uitwerkte voor vrijgekomen terreinen tussen de oude 16^{de} -eeuwse omwalling en de toen nieuwe Brialmonvesting. In die zin geeft het pand niet alleen blijk van de demografische bloei die Antwerpen in de 19^{de} eeuw beleefde, maar ook van de toenmalige opvattingen inzake stedenbouw en architectuur. De rechte en brede straten, uniforme kavels en seriële woningen getuigen hierbij van het neoclassicistische burgerlijk ideaal. De nabijheid van representatieve en monumentale openbare gebouwen en domeinen zoals het Centraal Station, de Zoo, de Vlaamse Schouwburg, het Stadspark, de opera enz. sluiten naadloos aan bij dit urbanistisch totaalconcept.

De woning wordt in de 20ste eeuw enkele malen aangepast in functie van de commerciële dynamiek die de stationsbuurt vanaf de late 19^{de} eeuw zal kenmerken. Een eerste wijziging vindt plaats in 1928 wanneer een deel van de begane grond wordt gewijzigd in een winkelruimte. Het sobere Art Deco ontwerp van de winkelpui is van de hand van Alfons Francken, maar de aanpassingen blijven in essentie beperkt tot de eerste bouwlaag van de gevel, waar de driedelige opstand plaatsmaakt voor een inkomsas en een twee traveeën brede vitrine. In 1932 zal de toenmalige eigenaar een bijkomende verdieping laten construeren op de uitbouw. Deze verbouwing is overigens volledig congruent met het bestaande volume. Een laatste belangrijke ingreep vindt plaats in 1962 wanneer het interieur van de winkel wordt gemoderniseerd. Van de 19^{de} -eeuwse opeenvolging op de begane grond, die tot dan nog erg goed leesbaar was, blijft er na de verbouwing niet veel meer bewaard. De neoclassicistische elementen worden verwijderd of gaan nu schuil achter een verlaagd plafond en de winkelruimte wordt doorgetrokken tot aan de veranda. Ook het inkomsas wordt volgens het toenmalige modern classicistisch concept aangepast.

In de vertrekken die geen deel uitmaken van de handelsruimte blijven de originele elementen over het algemeen wel goed bewaard. Enkele relatief recente, niet gedocumenteerde ingrepen transformeren onder meer de twee kleinere vertrekken op de eerste en tweede verdieping in respectievelijk een keuken en een badkamer. Tenslotte blijkt dat bij een renovatie van de voorgevel die onlangs werd uitgevoerd, de balusters van het balkon werden vervangen door een metalen hekwerk.

4.2. Waardebepaling en richtlijnen voor conservatie

Naast de vaststelling dat het pand Quellinstraat 24 een relatief goed bewaard en representatief typevoorbeeld is van een burgerwoning uit de tweede helft van de 19^{de} eeuw, ontleent het zijn waarde ook aan de historische stedenbouwkundige context waarbinnen het werd geconcipieerd.

De intrinsieke architecturale kwaliteiten van het gebouw zelf staan namelijk op gelijke hoogte met de cultuurhistorische waarde van gelijkaardige conventionele burgerwoningen. Net als andere contemporaine voorbeelden kan dit pand vrij accuraat worden omschreven als een neoclassicistisch enkelhuis van drie traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak en ook het grondplan en de vormtaal waarvan de architect gebruik maakte, liggen in de lijn der verwachtingen. De verbouwingen van de begane grond in 1928 en 1962 kaderen in de veranderende context die de stationsbuurt vanaf de late 19^{de} eeuw karakteriseren als uitgaans- en winkelbuurt en getuigen daardoor ook van een historische evolutie.

De ruimtelijke context daarentegen is vooral na de Tweede Wereldoorlog in sterke mate getransformeerd, waardoor de oorspronkelijke, al dan niet verbouwde burger- en herenhuizen in de Quellinstraat slechts fragmentair bewaard bleven. Het slopen van 19^{de} - eeuwse en zelfs vroeg 20^{ste} - eeuwse panden lijkt een onophoudelijk proces en erodeert verder de materiële herinnering aan het urbanistische concept van Theodoor van Bever uit 1865 dat aan de basis lag van deze en andere straten op het tracé van de 16^{de} - eeuwse omwalling.

In het licht van deze evolutie wordt dan ook aanbevolen de voorgevel als getuige van de primaire bebouwing in de Quellinstraat en de laat 19^{de} - eeuwse opvattingen inzake architectuur en stedenbouw te bewaren en valoriseren. Een herstel van de 19^{de} - eeuwse opstand op de begane grond is niet wenselijk omdat de verbouwing van deze bouwlaag tot commerciële ruimte een historische referentiewaarde heeft. Een reconstructie van de oorspronkelijke toestand wordt wel wordt geadviseerd met betrekking tot het balkon op de eerste verdieping, aangezien het actuele hekwerk vanuit cultuurhistorische en architecturaal oogpunt afbreuk doet aan de congruentie met de andere onderdelen van de gevel.

Met betrekking tot de afwerking van het interieur en de inwendige circulatie wordt ervoor gepleit om de onderdelen te bewaren die typerend zijn voor de burgerlijke woningbouw uit het einde van de 19de eeuw.

Voor de begane grond gaat het over de gang achter het inkomsgas, waar de marmeren vloer en de muur- en plafondafwerking nog getuigen van de laat 19^{de} -eeuwse toestand. Ook de uitstekend bewaarde bordestrap met de opvallend gedraaide spijlen is representatief voor dit type woningen. Op de eerste en tweede verdieping is de oorspronkelijke circulatie bewaard gebleven met een laterale gang en drie aansluitende vertrekken. Ook de afwerking van de muurvlakken in beide gangen, de geprofileerde plafonds en de bewaarde houten vloer verdienen de nodige aandacht. In de twee opeenvolgende kamers aan de zuidzijde bleven vooral op de eerste verdieping heel wat karakteristieke interieurelementen bewaard. Zowel de decoratieve profilering van de plafonds, de schoorsteenmantels, de houten plankenvloer en het schrijnwerk van de binnendeuren verwijzen nog naar de eerste bouwphase in 1874. De afwerking van de twee gelijkaardige kamers op de derde bouwlaag is heel wat minder typerend en beperkt zich tot de houten vloer, de sobere schoorsteenmantel in de kamer aan de straatzijde en het schrijnwerk van de binnendeuren.

Andere delen van dit pand, zoals de uitbouw aan de noordelijke tuinzijde, de kelder en de zolder bleven eveneens relatief goed bewaard, maar zijn onder meer door hun zuiver doelmatige conceptie en/of latere verbouwingen minder illustratief. Interessant zijn wel de geëmailleerde tegels en de betegelde fries in de kelder die nog refereren naar de keuken die hier tot de verbouwing in 1928 aanwezig was.

Samenvattend levert dit het volgende overzicht op van de bouwfysische en/of decoratieve onderdelen met erfgoedwaarde:

- I. De voorgevel, in het bijzonder de neoclassicistische ornamentiek vanaf de tweede bouwlaag in de vorm van riemomlijstingen, kordonlijsten, panelen, een balkon geschraagd door consoles, balustrades, een fronton, smeedwerk en een kroonlijst op consoles. (datering XIXB)
- II. Begane grond: de gang en traphal, inbegrepen de marmeren vloer en muur- en plafondafwerking d.m.v. geprofileerd stucwerk. (datering XIXB)
- III. Begane grond tot de zolderverdieping: de traphal met houten bordestrap, voorzien van gedraaide en geprofileerde spijlen, inbegrepen het bewaarde

schrijnwerk van het raam op het hoogste bordes met fraai pompespagnolet (datering XIXB)

- IV. Tweede en derde bouwlaag: de laterale gang, inbegrepen de houten plankenvloer en muur- en plafondafwerking d.m.v. geprofileerd stucwerk (datering XIXB)
- V. Tweede bouwlaag: de twee opeenvolgende vertrekken aan de zuidzijde, inbegrepen de houten plankenvloer en plafondafwerking d.m.v. geprofileerd stucwerk, het schrijnwerk van de binnendeuren en de schouwmantels aan de zuidelijke scheimuur (datering XIXB)
- VI. Derde bouwlaag: de twee opeenvolgende vertrekken aan de zuidzijde, inbegrepen de houten plankenvloer, het schrijnwerk van de binnendeuren en de schouwmantel aan de zuidelijke scheimuur (straatzijde) (datering XIXB)

Het spreekt vanzelf dat de bovenvermelde componenten aandacht verdienen bij elke ingreep aan de bestaande toestand en in principe maximaal dienen te worden bewaard en te worden gevaloriseerd bij een toekomstige renovatie.

4.3. Prioriteiten voor verder onderzoek

De conclusies uit het vooronderzoek naar de bewaringstoestand van het pand Quellinstraat 24 laten weinig vragen open. Toch is het onduidelijk of en in welke mate de aankleding van de handelsruimte sporen uit vroegere bouwfasen aan het zicht onttrekt. De kans is bijvoorbeeld niet onbestaande dat de wellicht geprofileerde bepleisterde zoldering nog geheel of gedeeltelijk schuilgaat achter het verlaagde plafond. Ook in het inkomsas, waar het plafond eveneens in 1962 werd verlaagd, bleef de vroegere afwerking mogelijk bewaard. Bij een eventuele herinrichting van de handelsruimte zouden deze of andere bewaarde fragmenten uit de eerste bouwfase uiteraard kunnen worden blootgelegd en geïntegreerd in de ruimte.

5. Archivalische bronnen

1) Bouwdossiers en milieuvergunningen

- SAA 1867 # 613
- SAA 1873 # 307
- SAA 1874 # 43
- SAA 1874 # 43
- SAA 1876 # 6
- SAA 1876 # 917
- SAA 1876 # 694
- SAA 1878 # 752
- SAA 1928 # 31535
- SAA 1932 # 42936
- SAA 18 # 4459182
- SAA 410 # 3300
- SAA 410 # 1486

2) Kaarten, plattegronden en grondbezit

- SAA 12 # 8883
- SAA 12 # 4190
- SAA 12 # 4197
- SAA 12 # 3460
- SAA 697 # 7577
- SAA 12 # 8826

- SAA 12 # 8848

3) Burgerlijke stand en volkstellingen

- SAA MA-BZA-B 232

4) AVA beeldbank

- SAA FOTO # 51850
- SAA FOTO-OF # 6940

6. Digitale bronnen

- Federale Overheidsdienst Financiën. Vermogen. Onroerende Goederen, Kadasterplannen
<http://ccff02.minfin.fgov.be>
- Agentschap Onroerend Erfgoed, Inventaris van het Onroerend Erfgoed
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122214>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/127115>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/113612>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7490>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7486>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215348>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215347>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215647>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215574>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7488>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6690>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7484>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7484>,

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7483>,

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7485>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7482>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/2206>

- Antwerpse begraafplaatsen, Schoonselhof

<Http://www.schoonselhof.be/schoonselhofkm/laureyssens%20eugene.html>

- Stad Antwerpen, Brochure “De stationsomgeving. Motor van de stad.”

<Http://www.antwerpen.be/docs/Stad/Stadsvernieuwing/Stationsomgeving>

7. Bibliografie

- Asaert, G., Grieten, S., Grobet, T., Marinus, M.J., M. M., Pottier, W., . . . Vanacker, D. (. (2010). *Het grote geschiedenisboek van Antwerpen*. Antwerpen: Waanders.
- Bertels, I., De Munck, B., & Van Goethem, H. (2010). *Antwerpen. Biografie van een stad*. Antwerpen: Meulenhoff/Manteau.
- Braeken, J., Van Aerschot-Van Haeverbeeck, S., Steyaert, R., Plomteux, G., & Malliet, A. (1993). *Architectuurgids Antwerpen*. Turnhout: Brepols.
- Janse, H. (1989). *Houten kappen in Nederland 1000-1940*. Delft.
- Maclot, P. (1997). Enkele notities omtrent een onbekend architect: Godefroid Van Halle (1844-1878). *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, 1-2, 46-67.
- Tijs, R. (1993). *Tot Cieraet deser Stadt. Bouwtrant en bouwbeleid te Antwerpen van de middeleeuwen tot heden. Een cultuurhistorische studie over de bouwtrant en de ontwikkeling van het stedenbouwkundig beleid te Antwerpen van de 13de tot de 20ste eeuw*. Antwerpen.
- Tijs, R. (2001). *Antwerpen. Historisch portret van een stad*. Tielt: Lannoo.
- Tijs, R. (2007). *Antwerpen: atlas van een stad in ontwikkeling*. Tielt: Lannoo.
- Van der Stock, J. (1993). *Antwerpen. Verhaal van een metropool*. Gent: Snoeck-Ducaju & Zoon.
- Van Isacker, K., & Van Uytven, R. (1986). *Antwerpen. Twaalf eeuwen geschiedenis en cultuur*. Antwerpen: Mercatorfonds.
- Vande Weghe, R. (1977). *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*. Antwerpen: Mercurius.
- Vandenbreeden, J., & Dierkens-Aubry, F. (1994). *De 19de eeuw in België. Architectuur en Interieurs*. Tielt: Lannoo.

Noten

-
- ⁱ De teksten in dit hoofdstuk zijn Bertels, I. e.a. *Antwerpen. Biografie van een stad*, Braeken, J. e.a. *Architectuurgids Antwerpen*, Tijs, R. *Antwerpen. Historisch portret van een stad*, Tijs, R. *Antwerpen: atlas van een stad in ontwikkeling* en het Agentschap Onroerend Erfgoed Antwerpen - 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122214>
- ⁱⁱ Zie Bertels, I. e.a., p.41-49 en Inventaris van het Onroerend Erfgoed, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122214>
- ⁱⁱⁱ Ibid.
- ^{iv} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/127115>
- ^v <http://www.antwerpen.be/docs/Stad/Stadsvernieuwing/Stationsomgeving>
- ^{vi} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/113612>
- ^{vii} SAA FOTO # 51850
- ^{viii} De woning van Guillaume Meurisse uit 1875 was een ontwerp van de Antwerpse architect Ferdinand Hompus die zelf acht jaar later zijn woning liet optrekken in de vlakbij gelegen Van Ertbornstraat. Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7490>. Het “hotel van der Steegen” uit 1873 kwam dan weer uit de koker van de Brusselse architect Eugène Flanneau. Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7486>
- ^{ix} Nummer 15, gebouwd omstreeks 1870, is een gevel die maar twee traveeën breed is. Quellinstraat 25 staat in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed ten onrechte vermeld als nummer 21. Zowel nummer 25 als nummer 47 worden vermeld in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed. Zie <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215348> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215347>
- ^x Het pand op nummer 26 kreeg een vermelding in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed. Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215647>
- ^{xi} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215574>
- ^{xii} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7488>
- ^{xiii} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6690>
- ^{xiv} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7484>
- ^{xv} Zie Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7484>, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7483>, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7485> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7482>
- ^{xvi} SAA 1874 # 43
- ^{xvii} Zie SAA 1873 # 307, SAA 1867 # 613, SAA 1874 # 43, SAA 1876 # 917/SAA 1876 # 694, SAA 1878 # 752 en SAA 1876 # 682
- ^{xviii} Zie Vandenbreeden J. e.a. *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, p. 201-206
- ^{xix} SAA MA-BZA-B 232
- ^{xx} Ibid.
- ^{xxi} SAA 1928 # 31535
- ^{xxii} Ibid. Alfons Francken (1882-1958) was in Antwerpen actief als architect vanaf 1906. “Na zijn eerste hoogbouwcomplex in de Helenalei 19 deed Francken in 1921 opnieuw van zich spreken door het eigentijdse rationalisme van het pakhuis van de Noord Natie op de hoek van de Lange en de Korte Brilstraat, een vandaag verdwenen constructie uit gewapend beton van het Hennebique-type. Met

het complex "Cyclops", "Vulcan" en "Titan", dat tijdens de jaren 1920 in meerdere buitenlandse architectuurpublicaties werd opgenomen, verwierf Francken vervolgens een internationale reputatie als vooraanstaand vertegenwoordiger van de Belgische avant-garde." Geciteerd uit de Inventaris van het Onroerend Erfgoed, opgehaald van <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/persoon/2206>

^{xxiii} SAA 1932 # 42936

^{xxiv} <http://www.schoonselhof.be/schoonselhofkm/laureyssens%20eugene.html>

^{xxv} SAA 18 # 44591

^{xxvi} SAA 410 # 3300 (1987) en SAA 410 # 1486(1999)

^{xxvii} Zie Bijlagen, waar de foto's 1a en 1b de toestand tonen in respectievelijk 2013 en 2016.